บทนำ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ คือ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เป็นคัมภีร์มัชฌิมนิกายคัมภีร์สุดท้ายในจำนวน ๓ คัมภีร์ คือ (๑) มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (๒) มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (๓) มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

การแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

พระสูตรในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ แบ่งออกเป็นวรรค ๕ วรรค วรรคที่ ๑-๒-๓ และ ๕ วรรคละ ๑๐ สูตร ส่วนวรรคที่ ๔ มี ๑๒ สูตร ดังนี้

๑. เทวทหวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร คือ

๑.	เทวทหสูตร	๒.	ปัญจัตตยสูตร
๓.	กินติสูตร	๔.	สามคามสูตร
๕.	สุนักขัตตสูตร	๖.	อาเนญชสัปปายสูตร
๗.	คณกโมคคัลลานสูตร	๘.	โคปกโมคคัลลานสูตร
๙.	มหาปุณณมสูตร	๑๐.	จูฬปุณณมสูตร

๒. อนุปทวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร คือ

๑.	อนุปทสูตร	๒.	ฉวิโสธนสูตร
๓.	สัปปุริสสูตร	๔.	เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร
๕.	พหุธาตุกสูตร	๖.	อิสิคิลิสูตร
๗.	มหาจัตตารีสกสูตร	๘.	อานาปานัสสติสูตร
๙.	กายคตาสติสูตร	๑๐.	สังขารุปปัตติสูตร

๓. สุญญตวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร คือ

๑.	จูฬสุญญตสูตร	๒.	มหาสุญญตสูตร
๓.	อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร	๔.	พักกุลัตเถรัจฉริยัพภูตสูตร
๕.	ทันตภูมิสูตร	๖.	ภูมิชสูตร
๗.	อนุรุทธสูตร	๘.	อุปักกิเลสสูตร
๙.	พาลปัณฑิตสูตร	๑๐.	เทวทูตสูตร

๔. วิภังควรรค มีพระสูตร ๑๒ สูตร คือ

๑.	ภัทเทกรัตตสูตร	๒.	อานันทภัทเทกรัตตสูตร
๓.	มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร	๔.	โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร
๕.	จูฬกัมมวิภังคสูตร	๖.	มหากัมมวิภังคสูตร
๗.	สฬายตนวิภังคสูตร	๘.	อุทเทสวิภังคสูตร
๙.	อรณวิภังคสูตร	๑๐.	ธาตุวิภังคสูตร
๑๑.	สัจจวิภังคสูตร	๑๒.	ทักขิณาวิภังคสูตร

๕. สฬายตนวรรค มีพระสูตร ๑๐ สูตร คือ

๑. อนาถปิณฑิโกวาทสูตร ๒. ฉันโนวาทสูตร
๓. ปุณโณวาทสูตร ๔. นันทโกวาทสูตร
๕. จูฬราหุโลวาทสูตร ๖. ฉฉักกสูตร
๗. สฬายตนวิภังคสูตร ๘. นครวินเทยยสูตร
๙. ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร ๑๐. อินทริยภาวนาสูตร

แนะนำพระสูตรของแต่ละวรรค

เทวทหวรรค

เทวทหวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังนี้

๑. เทวทหสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

เทวทหสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตรนี้

เทวทหนิคม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทวทหนคร เป็นชื่อเมืองหลวงของเจ้าศากยะสายโกลิยะ เช่น พระนางมหามายา พระพุทธมารดาและพระนางมหา-ปชาบดีโคตมี พระน้านางของพระผู้มีพระภาค สวนลุมพินีวันอยู่ในเมืองนี้

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ เทวทหนิคม แคว้นสักกะ โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบว่า ความเพียรตามหลักคำสอนของพวกนิครนถ์ที่เรียกว่าการบำเพ็ญตบะกับความเพียรตามหลักคำสอนของพระองค์ มีผลแตกต่างกันอย่างไร เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของเทวทหสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบเล่าเรื่อง มีการถาม - ตอบ และอุปมาอุปไมยประกอบ

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า พวกนิครนถ์สอนว่า บุคคลเสวยสุข ทุกข์ และอทุกขมสุข ทั้งหมดนั้นมีสาเหตุมาจากกรรมเก่า กรรมเก่าจะสิ้นสุดลงได้ก็เพราะ (๑) การบำเพ็ญตบะ (๒) การไม่ทำกรรมใหม่เพิ่มเติม เมื่อกรรมเก่าสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจะสลายไป

ตรัสเล่าว่า พระองค์เคยเสด็จเข้าไปหาพวกนิครนถ์และทรงซักถามปัญหาต่าง ๆ มีใจความ ดังนี้

๑. ตรัสถามว่า พวกนิครนถ์รู้หรือว่า เราเคยเกิดมาแล้วในชาติก่อน เคยทำกรรมชั่วอย่างนั้นอย่างนี้ไว้แล้ว มีทุกข์เท่านั้นเท่านี้ ในจำนวนนั้นทุกข์เท่านี้ละได้แล้ว ทุกข์เท่านั้นจะต้องละต่อไป พวกนิครนถ์ไม่สามารถบอกได้อย่างสมเหตุสมผล ได้แต่อ้างศาสดาของตน

๒. ตรัสถามว่า การบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าตามคำสอนของนิครนถ์ทำให้เกิดสุขหรือให้เกิดทุกข์ พวกเขายอมรับว่า ทำให้เกิดทุกข์จริง

๓. ตรัสถามว่า พวกนิครนถ์สามารถใช้ความเพียร คือ การบำเพ็ญตบะเปลี่ยนแปลงผลกรรมได้หรือไม่ พวกนิครนถ์ตอบว่าเปลี่ยนแปลงไม่ได้

ทรงสรุปว่า ความเพียรตามลัทธินิครนถ์ไม่มีผล และจะได้รับแต่การตำหนิถึง ๑๐ ประการ

จากนั้น ทรงแสดงผลแห่งความเพียรตามหลักคำสอนของพระองค์ว่า

๑. ไม่ทำตนให้เป็นทุกข์ ไม่สละความสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม ไม่หมกมุ่นในความสุขนั้น รู้จักเหตุแห่งทุกข์ เมื่อบำเพ็ญเพียรและเจริญอุเบกขาจนคลายกำหนัดความทุกข์ก็จะสลายไป เหมือนชายหนุ่มหลงรักหญิงสาวก็เป็นทุกข์เพราะเห็นหญิงสาวนั้นคุยกับชายอื่น เมื่อเลิกรักก็ไม่ต้องทุกข์

๒. ถ้าทำตนให้ลำบากแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมไปกุศลธรรมเจริญขึ้น ก็สมควรทำตนให้ลำบากได้ เพื่อต่อไปจะได้ไม่ต้องลำบากอีก เหมือนช่างศรลนลูกศรจนตรง ต่อไปก็ไม่ต้องลนอีก

๓. ผู้ฟังธรรมของพระองค์แล้วมีศรัทธา ออกบวชบำเพ็ญเพียรตามหลักคำสอน คือถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ มีความสำรวม มีศีล ก็จะได้รับผลแห่งความเพียร ได้แก่ ฌาน ๔ และวิชชา ๓

ทรงสรุปว่า หลักคำสอนของพระองค์มีผลเช่นนี้จึงได้รับการสรรเสริญถึง ๑๐ ประการ ซึ่งตรงกันข้ามกับการตำหนิ ๑๐ ประการ

๑.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา ดังนี้

๑. ลัทธินิครนถ์หรือที่รู้จักในปัจจุบันว่าศาสนาเชน นั้น มีหลักความเชื่อเรื่อง กฎแห่งกรรมคล้ายกับพระพุทธศาสนา คือต่างก็เป็นกรรมวาที เชื่อว่า ความสุข ความทุกข์ ความดี ความชั่ว เป็นผลแห่งกรรมที่ตัวเองกระทำ คือกรรมของตนลิขิตขึ้นเอง ไม่ใช่พรหมหรือพระเป็นเจ้าลิขิตให้ ศาสนาเชนและพระพุทธศาสนาจึงจัดอยู่ในพวก อเทวนิยม (atheism)

๒. พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นว่า กรรมวาทีแบบนิครนถ์ต่างกับกรรมวาทีแบบพุทธในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

๒.๑ ลัทธินิครนถ์เชื่อกฎแห่งกรรมแบบสัสสตทิฏฐิว่า กรรมเก่าทุกอย่างต้องให้ผลแน่นอน ไม่มีข้อยกเว้น พระพุทธศาสนาเชื่อกฎแห่งกรรมแบบมัชฌิมา-ปฏิปทา (สัมมาทิฏฐิ) ว่า กรรมเก่าบางอย่างอาจถูกหักล้างด้วยผลแห่ง

กรรมปัจจุบันที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่น อำนาจแห่งอริยมรรค หรืออรหัตตมรรคของท่านพระองคุลิมาล สามารถหักล้างกรรมเก่า คือ การฆ่าคนจำนวนมากก่อนบวช และส่งผลให้ท่านบรรลุอรหัตตผลได้ กรรมเหล่านั้นจึงจัดเป็นอโหสิกรรม คือกรรมที่เลิกให้ผล

๒.๒ ลัทธินิครนถ์ถือว่า คนเราจะหมดทุกข์ได้ก็โดยการบำเพ็ญเพียรอย่างแรงกล้าที่เรียกว่าตบะหรือการทรมานตน และการไม่ทำกรรมใหม่เพิ่มเติม พระพุทธศาสนาถือว่าการบำเพ็ญเพียรแบบทำตบะเป็นการสร้างทุกข์ ต้องเจริญวิปัสสนาให้รู้แจ้งทุกข์ จึงหมดทุกข์ได้ทั้งปวง

พระสูตรนี้จึงถือเป็นแม่บทสำหรับใช้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างกรรมวาทีแบบนิครนถ์กับแบบพุทธ

๒. ปัญจัตตยสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

ปัญจัตตยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยความเห็นผิด ๕ ลัทธิ ๓ หมวด ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า ความเห็นผิด ๕ ลัทธิ ๓ หมวด หมายถึงความเห็นที่เกิดจากการกำหนดขันธ์ส่วนอนาคต (อปรันตกัปปิกทิฏฐิ) ๕ ลัทธิ คือ (๑) สัญญีวาทะ (๒) อสัญญีวาทะ (๓) เนวสัญญีนาสัญญีวาทะ (๔) อุจเฉทวาทะ (๕) ทิฏฐธัมม-

นิพพานวาทะ ลัทธิทั้ง ๕ นี้ย่อลงได้ ๓ หมวด คือ (๑) อัตถิกวาทะ หรือสัสสตวาทะ (๒) อุจเฉทวาทะ (๓) ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ ทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งและส่วนเบื้องต้นของพระสูตรนี้

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นทราบความเห็นผิดของสมณพราหมณ์ในสมัยนั้น พร้อมทั้งทรงวิเคราะห์และวิจารณ์เปรียบเทียบให้เข้าใจ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของปัญจัตตยสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถาม - ตอบ และมีอุปมาอุปไมยประกอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มีสมณพราหมณ์ ๕ พวก กำหนดขันธ์ส่วนอนาคต (อปรันตกัปปิกะ) แสดงวาทะประกาศลัทธิของตน ๆ ดังนี้

พวกที่ ๑ ประกาศว่า □อัตตาที่มีสัญญา ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว□ (ลัทธินี้ เรียกว่า สัญญีวาทะ)

พวกที่ ๒ ประกาศว่า □อัตตาที่ไม่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว□ (ลัทธินี้เรียกว่า อสัญญีวาทะ)

พวกที่ ๓ ประกาศว่า □อัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว□ (ลัทธินี้เรียกว่า เนวสัญญีนา-สัญญีวาทะ)

พวกที่ ๔ ประกาศว่า □อัตตาที่มีอยู่ขาดสูญ□ (ลัทธินี้เรียกว่า อุจเฉทวาทะ)

พวกที่ ๕ ประกาศว่า □มีนิพพานในปัจจุบัน□ (ลัทธินี้เรียกว่า ทิฏฐธัมม- นิพพานวาทะ)

ทั้ง ๕ ลัทธินี้ย่อลงเป็น ๓ ลัทธิ หรือ ๓ หมวด ก็ได้ คือ

๑. ลัทธิที่ ๑-๓ ย่อลงเป็นลัทธิเดียว คือลัทธิที่บัญญัติว่า □อัตตาที่มีอยู่ ยั่งยืน หลังจากตายแล้ว□ (ลัทธินี้เรียกว่า อัตถิกวาทะ หรือ สัสสตวาทะ)

๒. ลัทธิที่ ๔ คือลัทธิที่บัญญัติว่า □อัตตาที่มีอยู่ขาดสูญ□ (ลัทธินี้เรียกว่า อุจเฉทวาทะ)

๓. ลัทธิที่ ๕ คือลัทธิที่บัญญัติว่า □มีนิพพานในปัจจุบัน□ (ลัทธินี้เรียกว่า ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะ)

ลัทธิทั้ง ๓ หมวดนี้สามารถขยายออกเป็น ๕ ลัทธิได้

ภาคนิทเทส

ต่อไป ทรงจำแนกลัทธิที่ ๑-๔ ข้างต้นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น (ตามที่ตรัสไว้ในพรหมชาลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) พร้อมทั้งทรงวิเคราะห์ให้ภิกษุทั้งหลายเห็น สรุปความได้ดังนี้

๑. ทรงจำแนกลัทธิสัญญีวาทะ (ลัทธิที่ ๑ ข้างต้น) ออกเป็น ๘ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๑๖ ลัทธิ)

๒. ทรงจำแนกลัทธิอสัญญีวาทะ (ลัทธิที่ ๒ ข้างต้น) ออกเป็น ๔ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๘ ลัทธิ) ว่าเป็นลัทธิที่คัดค้านลัทธิสัญญีวาทะ

๓. ทรงจำแนกลัทธิเนวสัญญีนาสัญญีวาทะ (ลัทธิที่ ๓ ข้างต้น) ออกเป็น ๔ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๘ ลัทธิ) ว่าเป็นลัทธิที่คัดค้านทั้งลัทธิสัญญีวาทะและอสัญญีวาทะ

๔. ทรงจำแนกลัทธิอุจเฉทวาทะ (ลัทธิที่ ๔ ข้างต้นออกเป็น ๓ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๗ ลัทธิ) ว่าเป็นลัทธิที่คัดค้านทั้งสัญญีวาทะ อสัญญีวาทะ และเนวสัญญีนาสัญญีวาทะ

(ดูรายละเอียดของอปรันตกัปปิกทิฏฐิในพรหมชาลสูตร)

๕. ทรงวิเคราะห์ว่า สมณพราหมณ์ ๓ พวกแรกไม่รู้เรื่องสัญญาตามความเป็นจริง ดังที่พระองค์ทรงรู้ พวกนี้จึงยังยึดติดสัญญาบางอย่างที่หยาบและมีปัจจัยปรุงแต่ง สัญญานั้นยังเกิด-ดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่ยั่งยืน ทรงแสดงว่า ยังมีสัญญา ที่ประณีตกว่านั้น (กว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะด้วย) นั่นคือ สัญญาเวทยิต

นิโรธ ซึ่งสมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่รู้ ส่วนสมณพราหมณ์พวกที่ ๔ ผู้ถืออุจเฉทวาทะ เห็นว่า สมณพราหมณ์ ๓ พวกแรก ยังเวียนว่ายตายเกิด ไม่หลุดพ้นไปได้ และยังหวังความสุขสวัสดีในโลกอื่น เหมือนพวกพ่อค้าหวังผลกำไร พวกนี้จึงบัญญัติการขาดสูญของสัตว์ทั้งหลายที่มี(ในโลกนี้) พระองค์ทรงเห็นว่า สมณพราหมณ์

พวกที่ ๔ นี้ ยังกลัวสักกายะ รังเกียจสักกายะ วนเวียนไปตามสักกายะ เหมือนสุนัขที่ถูกผูกไว้กับเสาหรือหลัก เที่ยววนเวียนไปรอบ ๆ เสา หรือหลักนั้นอยู่ตลอดเวลา

๖. ตรัสต่อไปว่า ยังมีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง กำหนดขันธ์ส่วนอดีต (ปุพพันตกัปปิกะ) แสดงวาทะประกาศลัทธิของตน ๆ รวม ๑๖ ลัทธิ (แต่หมายถึงปุพพันตกัปปิกวาทะทั้ง ๑๘ ลัทธิ) คือ

ลัทธิที่ ๑ อัตตาและโลกเที่ยง (หมายถึงสัสสตวาทะ ๔ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)

ลัทธิที่ ๒ อัตตาและโลกไม่เที่ยง (หมายถึงอุจเฉทวาทะ ๗ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร ดูคำอธิบายใน ม.อุ.อ. ๓/๒๗/๑๕

ประกอบ)

ลัทธิที่ ๓ อัตตาและโลกมีทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง (หมายถึงเอกัจจ-สัสสตวาทะ ๔ □ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)

ลัทธิที่ ๔ อัตตาและโลกเที่ยงก็มิใช่ ไม่เที่ยงก็มิใช่ (หมายถึงอมรา- วิกเขปิกวาทะ ๔ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)

ลัทธิที่ ๕-๘ อัตตาและโลกมีที่สุด จนถึงอัตตาและโลกมีที่สุดก็มิใช่ ไม่มีที่สุดก็มิใช่ (หมายถึงอัตตานันติกวาทะ ๔ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)

ลัทธิที่ ๙-๑๖ อัตตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียวกัน จนถึงอัตตาและ

โลก มีทุกข์ก็มิใช่ มีสุขก็มิใช่ (ตรงกับสัญญีวาทะ ๘ ลัทธิ คือ ลัทธิที่ ๙-๑๖ ในพรหมชาลสูตร)

แต่อรรถกถาอธิบายว่า ลัทธิทั้ง ๑๖ ลัทธิ หมายถึง ๑๘ ลัทธิของปุพพันต- กัปปิกวาทะ คือ สัสสตวาทะ ๔ เอกัจจสัสสตวาทะ ๔ อันตานันติกวาทะ ๔ อมราวิกเขปิกวาทะ ๔ และอธิจจสมุปปันนิกวาทะ ๒ (ม.อุ.อ. ๓/๒๗/๑๔-๑๖)

๗. ทรงวิเคราะห์ว่า สมณพราหมณ์พวกนี้บัญญัติลัทธิเหล่านี้ตามความเชื่อ ความชอบใจ ตามที่ได้ฟังตาม ๆ กันมา ตามที่ตรึกเอาตามอาการ (คิดคาด

คะเนด้วยเหตุผล) หรือตามที่เห็นว่าเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน มิได้บัญญัติด้วยวิปัสสนาญาณจึงเป็นการบัญญัติด้วยอุปาทานเท่านั้น

๘. ทรงสรุปว่า ถ้าก้าวล่วงทิฏฐิหรือลัทธิทั้งที่บัญญัติขึ้นจากการกำหนดขันธ์ส่วนอดีตและขันธ์ส่วนอนาคตดังกล่าวได้แล้ว ก็จะเกิดปีติ สุข อทุกขมสุข จนหลุดพ้นได้ในที่สุด

สิ่งที่ทรงรู้และทรงแสดงมาทั้งหมดนี้ ตรัสเรียกว่า สันติวรบท คือ บทอันประเสริฐ สงบ ไม่มีบทอื่นยิ่งกว่า

๒.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา ดังนี้

๑. ชื่อของพระสูตรนี้มีความหมายเพียงครึ่งหนึ่งของเนื้อหา คือ หมายถึง

เฉพาะอปรันตกัปปิกวาทะ ๕ ลัทธิ ที่ทรงย่อลงเหลือ ๓ ลัทธิก็ได้ ไม่กินความถึงปุพพันตกัปปิกวาทะ ๑๖ ลัทธิ ที่ทรงแสดงไว้ในตอนท้าย ข้อนี้ชวนให้เข้าใจว่า ทรงให้ความสำคัญแก่อปรันตกัปปิกวาทะมากกว่าปุพพันตกัปปิกวาทะ แต่มิน่าจะเป็นอย่างนั้น ควรศึกษาหาคำตอบที่แท้จริงต่อไป

๒. การที่ทรงจำแนกอปรันตกัปปิกวาทะเพียง ๔ ลัทธิ มิได้ทรงจำแนกทิฏฐธัมมนิพพานวาทะไว้ด้วยนั้น อรรถกถาอธิบายไว้ว่า ให้ถือว่าทรงจำแนกไว้แล้ว คืออนุโลมเข้าในคำที่ทรงใช้ ๒ คำ คือ เอกตฺต (ความเป็นอย่างเดียวกัน) และ นานตฺต (ความต่างกัน) (ม.อุ.อ. ๓/๒๖/๑๔) เช่น อัตตา และโลกมีสัญญาอย่างเดียว อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน ในสัญญีวาทะ

อย่างไรก็ตาม ทิฏฐธัมมนิพพานวาทะนี้ ทรงจำแนกไว้ในพรหมชาลสูตร ดังนี้

๑. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๒. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยปฐมฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๓. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยทุติยฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๔. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยตติยฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๕. ลัทธิที่ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยจตุตถฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๓. อรรถกถาอธิบายว่า ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงลัทธินอกพระพุทธศาสนาทั้ง ๖๒ ลัทธิ คือ อปรันตกัปปิกวาทะ ๔๔ ลัทธิ และปุพพันต- กัปปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิ แต่ทรงจำแนกเฉพาะที่สำคัญ ซึ่งถือว่าทรงหมายถึงทุกลัทธิที่ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร นอกจากนั้น ยังมีบางส่วนในพระสูตรนี้ที่มิได้ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร (ม.อุ.อ. ๓/๒๘/๑๖)

๔. ความเด่นของพระสูตรนี้ คือการวิเคราะห์ลัทธิต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจศึกษาปรัชญาอินเดียโบราณ

๓. กินติสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

กินติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยภิกษุคิดอย่างไรในพระพุทธเจ้า ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ป่าชัฏ เขตกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ โดยทรงปรารภความคิดเห็นของภิกษุทั้งหลายที่มีต่อพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของกินติสูตรเป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า คิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการแสดงธรรมของพระองค์ พระองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อจีวร เพื่อบิณฑบาต เพื่อเสนาสนะ หรือเพื่อไปเกิดในภพน้อยภพใหญ่

ภิกษุเหล่านั้น ทูลตอบว่า มิได้มีความคิดเห็นว่า พระองค์ทรงแสดงธรรมเพื่ออะไรอื่น นอกจากเพื่อจะทรงอนุเคราะห์

ภาคนิเทส

พระผู้มีพระภาคทรงรับรองความคิดเห็นของภิกษุเหล่านั้น แล้วทรงอธิบายขยายความว่า พระองค์ทรงแสดงธรรม ๓๗ ประการ (คือโพธิปักขิยธรรม) เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน และตั้งใจศึกษาธรรมเหล่านั้น จากนั้นทรงตั้งประเด็นขึ้นอธิบายว่า

๑. ถ้าภิกษุวิวาทกัน ให้ตักเตือนกันและกัน

๒. ถ้าภิกษุพร้อมเพรียงกัน ไม่วิวาทกัน แต่เกิดมีภิกษุต้องอาบัติขึ้น ให้คำนึงก่อนว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้ที่ควรว่ากล่าวหรือไม่

๓. ถ้าภิกษุพร้อมเพรียงกันศึกษาธรรม แต่เกิดการยุแหย่กันขึ้น มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือ ไม่ยินดีต่อกัน ให้สอบถามกันว่า พระองค์จะทรงตำหนิได้หรือไม่ และจะทำนิพพานให้แจ้งได้หรือไม่

ครั้นสอบถามแล้ว ให้ชี้แจงอย่างมีเหตุผลโดยไม่ยกตนข่มผู้อื่น

๓.๕ ข้อสังเกต

ถ้าตั้งใจอ่านพระสูตรนี้โดยละเอียด และคิดตามอย่างรอบคอบ จะเห็นได้ว่าเป็นพระสูตรที่น่าสนใจมาก วิธีการที่ทรงแนะนำนั้นเหมาะสำหรับนักปกครอง หรือผู้มีหน้าที่พิจารณากรณีพิพาทต่าง ๆ จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลตามประสงค์

๔. สามคามสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

สามคามสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่สามคาม ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร

คำว่า สามคาม แปลว่า หมู่บ้านที่มีข้าวฟ่างมาก หรืออุดมสมบูรณ์ เป็นหมู่บ้านของชาวศากยะ แคว้นสักกะ (ม.อุ.อ. ๓/๔๑/๒๑)

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ และท่านพระจุนทะ สมณุทเทส ขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านสามคามของชาวศากยะ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของท่านพระอานนท์ เรื่องการแตกสามัคคีถึงขั้นวิวาทกันของพวกนิครนถ์ หลังจากนิครนถ์ นาฏบุตรดับขันธ์ไปไม่นานนัก เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสามคามสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

ท่านพระจุนทะ สมณุทเทส(น้องชายของท่านพระสารีบุตร) ซึ่งจำพรรษาอยู่ในกรุงปาวา ได้ทราบข่าวการดับขันธ์ของนิครนถ์ นาฏบุตรและการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์ นาฏบุตรดับขันธ์ได้ไม่นานนัก จึงออกเดินทางมาหาท่านพระอานนท์ที่หมู่บ้านสามคาม ของชาวศากยะ ในแคว้นสักกะ เล่าเรื่องทั้งหมดให้ท่านพระอานนท์ฟัง พระเถระเห็นว่า เรื่องนี้จะเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาค ตรัสเทศนาธรรมที่สำคัญได้เรื่องหนึ่ง จึงชวนท่านพระจุนทะเข้าเฝ้าถึงที่ประทับ กราบทูลตามที่ท่านพระจุนทะเล่าให้ฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้ นิครนถ์ นาฏบุตรได้ดับขันธ์ที่กรุงปาวา เพราะการดับขันธ์ของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น พวกนิครนถ์จึงแตกแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกันจนถึงขั้นจะฆ่าฟันกัน แม้พวกสาวกนิครนถ์ นาฏบุตร ที่เป็นคฤหัสถ์นุ่งขาวห่มขาว ก็เกิดความเบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถ้อยในพวกนิครนถ์ ทั้งนี้ เพราะธรรมวินัยที่นิครนถ์ นาฏบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่ผู้มิใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งพำนัก เพราะที่พึ่งพำนักถูกทำลายเสียแล้ว และกราบทูลความคิดเห็นของท่านเองว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานไป ความวิวาทเช่นนี้อย่าได้เกิดขึ้นในสงฆ์เลย เพราะความวิวาทเช่นนี้มิได้เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก มิได้เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านพระอานนท์ว่า เคยเห็นภิกษุ ๒ รูปวิวาทกันเพราะธรรม ๓๗ ประการ (โพธิปักขิยธรรม) ที่พระองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายบ้างหรือไม่

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า ยังไม่เคยเห็น แต่ต่อไปข้างหน้า หลังพุทธปรินิพพาน อาจมีบุคคลที่อาศัยพระผู้มีพระภาคก่อการวิวาทขึ้นในสงฆ์ เพราะเหตุ ๒ ประการ ประการใดประการหนึ่ง คือ (๑) อาชีวะอันเคร่งครัด (๒) ปาติโมกข์อันเคร่งครัด (ดูคำอธิบายในเชิงอรรถข้อ ๔๓) วิวาทนั้นจะไม่เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก จะไม่เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การวิวาทที่เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒ ประการนั้น เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่การวิวาทที่เกิดขึ้นเพราะมรรคหรือปฏิปทาเป็นเรื่องใหญ่ แล้วทรงอธิบายมูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ อธิกรณ์ ๔ ประการ อธิกรณสมถะ (วิธีระงับอธิกรณ์) ๗ ประการ และธรรมสำหรับป้องกันมิให้เกิดอธิกรณ์ คือ สาราณียธรรม(สารณียธรรม) ๖ ประการ โดยละเอียด

ภาคนิทเทส

มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ คือ

๑. ภิกษุเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ

๒. ภิกษุเป็นผู้ลบหลู่ ตีเสมอ

๓. ภิกษุเป็นผู้ริษยา มีความตระหนี่

๔. ภิกษุเป็นผู้โอ้อวด มีมารยา

๕. ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฏฐิ

๖. ภิกษุเป็นผู้ยึดมั่นทิฏฐิของตน มีความถือรั้น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก

อธิกรณ์ ๔ ประการ คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์ ๒. อนุวาทาธิกรณ์

๓. อาปัตตาธิกรณ์ ๔. กิจจาธิกรณ์

อธิกรณสมถะ ๗ ประการ คือ

๑. สัมมุขาวินัย ๒. สติวินัย

๓. อมูฬหวินัย ๔. ปฏิญญาตกรณะ

๕. เยภุยยสิกา ๖. ตัสสปาปิยสิกา

๗. ติณวัตถารกะ

สาราณียธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เมตตากายกรรม ๒. เมตตาวจีกรรม

๓. เมตตามโนกรรม ๔. ใช้สอยปัจจัยร่วมกันไม่แบ่งแยก

๕. มีศีลเสมอกัน ๖. มีทิฏฐิเสมอกัน

๔.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา ดังนี้

๑. พระสูตรนี้น่าจะเกิดขึ้นในคราวเดียว และสถานที่เดียวกับปาสาทิกสูตร ในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑) เพราะทรงปรารภเหตุการณ์และบุคคลเดียวกัน (ดูคำแนะนำปาสาทิกสูตร ในบทนำของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ประกอบ) ในปาสาทิกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระจุนทะสมณุทเทส ผู้นำข่าวสารมาถวาย สันนิษฐานตามคำกราบทูลของท่านพระอานนท์ โดยเฉพาะตอนสุดท้ายที่เป็นส่วนความคิดเห็นของท่านเอง แสดงว่าพระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอานนท์ก่อน คือ ทรงแสดงสามคามสูตร แล้วตรัสกับท่านพระจุนทะต่อไป คือ ทรงแสดงปาสาทิกสูตร

๒. พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้ เพื่อป้องกันและแก้ไขการแตกสามัคคีของสงฆ์ ตามที่ท่านพระอานนท์ห่วงใย ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในขณะนั้น ฉะนั้นพระองค์จึงทรงใช้ทั้งพระสัพพัญญุตญาณและพระอนาคตังสญาณ ในการแสดงพระสูตรนี้

๓. เนื้อหาของพระสูตรนี้ประกอบด้วยหมวดธรรม ๔ หมวด ๓ หมวดแรกทรงแสดงไว้สำหรับใช้พิจารณาอธิกรณ์หรือคดีความเมื่อเกิดขึ้นแล้ว เรียกว่าหมวดธรรมสำหรับแก้ไข ส่วนหมวดธรรมที่ ๔ ทรงแสดงไว้เพื่อใช้ป้องกันมิให้มีคดีความเกิดขึ้น เพราะสาราณียธรรม ทำให้เกิดความรัก ความเคารพ และความสงเคราะห์กันและกัน

พระสูตรนี้จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับนักปกครอง

๕. สุนักขัตตสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

สุนักขัตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตร ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนี้

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตร ขณะประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี โดยทรงปรารภคำถามของเจ้าสุนักขัตตะ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสุนักขัตตสูตรเป็นแบบสนทนาธรรมถาม-ตอบ และมีอุปมาอุปไมยประกอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรทราบว่า มีภิกษุจำนวนมาก มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้พยากรณ์อรหัตตผลของตน ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค จึงเข้าเฝ้าและทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ภิกษุเหล่านั้นพยากรณ์อรหัตตผลถูกต้องตามความเป็นจริงหรือตามที่ตนเข้าใจเอาเองว่าได้บรรลุ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บางพวกพยากรณ์ถูกต้องตามความเป็นจริง บางพวกพยากรณ์ตามที่ตนเข้าใจ เมื่อทรงฟังการพยากรณ์ของพวกหลังนี้ พระองค์ทรงคิดจะแสดงธรรมให้ฟัง นอกจากบางพวกที่แต่งปัญหาเข้ามาทูลถาม (เพื่อลองปัญญา) พระดำริจะทรงแสดงธรรมก็เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น

เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรทูลขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง พระองค์จึงทรงแสดงกามคุณ ๕ แล้วทรงแสดงฐานะที่เป็นไปได้ ๗ ประการ โดยละเอียด มีอุปมาอุปไมยประกอบ มีใจความดังนี้

๑. ผู้น้อมใจไปในโลกามิส (กามคุณ ๕) ไม่สนใจเรื่องอาเนญชสมาบัติ (สมาบัติ ที่ไม่หวั่นไหว)

๒. ผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติ ไม่สนใจเรื่องโลกามิส

๓. ผู้น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติ ไม่สนใจเรื่องอาเนญชสมาบัติ

๔. ผู้น้อมใจไปในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ไม่สนใจเรื่องอากิญ-จัญญายตนสมาบัติ

๕. ผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ ไม่สนใจเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ

๖. ภิกษุผู้น้อมใจไปในนิพพานแล้ว ดูรูปอันไม่เป็นที่สบายตาเป็นต้น จึงถูกราคะครอบงำจิต ถึงความตาย (จากศาสนา) หรือทุกข์ปางตาย

๗. ภิกษุผู้น้อมใจไปในนิพพานแล้ว ไม่ดูรูปอันไม่เป็นที่สบายตาเป็นต้น จึงไม่ถูกราคะครอบงำ ไม่ถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

ในตอนท้ายของพระสูตร ทรงอุปมาด้วยบุรุษกับอสรพิษว่า บุรุษผู้รักชีวิต ยังไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ เมื่อพบอสรพิษ มีพิษกล้า จะไม่ยื่นมือให้อสรพิษเพราะรู้จักพิษของมันดี ฉันใด ภิกษุผู้สำรวมในผัสสายตนะ ๖ ประการ รู้ดีว่า อุปธิเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ จึงไม่น้อมกายหรือปล่อยใจไปในอุปธิ ฉันนั้น

๕.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรที่ปรากฏในพระสูตรนี้ มีชื่อปรากฏในพระสูตรอื่น ๆ อีกหลายสูตร เช่น ในมหาลิสูตร แห่งทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ในปาฏิกสูตร แห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎก

เล่มที่ ๑๑ ในมหาสีหนาทสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎก

เล่มที่ ๑๒ และในโลมหังสชาตกวัณณนา แห่งชาตกัฏฐกถา ภาค ๒

ในมหาลิสูตร เจ้าโอฏฐัทธะ ลิจฉวี กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อหลายวันมาแล้ว เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรได้ไปหา บอกว่า ได้อยู่ใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคตลอด ๓ □ปี ได้คุณวิเศษเพียงอย่างเดียว คือ ทิพยจักษุ (ตาทิพย์) ไม่ได้ทิพยโสต (หูทิพย์) จึงทูลถามว่า ทิพยจักษุ ทิพยโสต มีจริงหรือไม่ ทำไม

เจ้าสุนักขัตตะจึงไม่ได้ทิพยโสต พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า มีจริง แล้วทรงอธิบายวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้คุณวิเศษดังกล่าว

ในปาฏิกสูตร ภัคควโคตรปริพาชก กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อหลายวันมาแล้ว เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรมาหา บอกว่า ได้ลาสิกขาไม่อยู่อุทิศพระผู้มีพระภาคแล้ว ทูลถามว่า เป็นความจริงหรือไม่ ตรัสตอบว่า เป็นความจริง แล้วตรัสเล่าเรื่องราวของเจ้าสุนักขัตตะโดยละเอียด

ในมหาสีหนาทสูตร ท่านพระสารีบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรได้กล่าวต่อที่ประชุมในกรุงเวสาลีว่า สมณโคดม ไม่มี

ญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตรึกที่ไตร่ตรองด้วยการค้นคิด แจ่มแจ้งได้เอง ธรรมที่สมณโคดมแสดงเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เจ้าสุนักขัตตะ เป็นคนโง่เขลา กล่าวคำนี้ด้วยความโกรธ เขาไม่รู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์ แล้วทรงบันลือสีหนาทประกาศพระพุทธคุณโดยละเอียด

ส่วนในโลมหังสชาตกวัณณนา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เจ้าสุนักขัตตะลิจฉวีบุตรได้อุปสมบทอยู่ ๓ ปี เคยปฏิบัติหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากชั่วคราว และเล่าพระชาติในอดีตชาติว่า ทำไมจึงไม่ได้ทิพยโสต

รวมความว่า เหตุการณ์ในพระสูตรนี้เป็นเหตุการณ์แรกที่ทำให้เจ้าสุนักขัตตะลิจฉวีบุตรเกิดความเลื่อมใสพระผู้มีพระภาค ต่อมาจึงได้ออกบวช แต่เพราะไม่ได้ผลดังที่หวังไว้จึงเลิกนับถือพระผู้มีพระภาค หันไปนับถือนักบวชเปลือยชื่อโกรักขัตติยะผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข โดยเข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ชั้นดี เมื่อโกรักขัตติยะตายไปเกิดในหมู่อสูร เขาไปนับถือนักบวชเปลือยอีกคนหนึ่งชื่อกฬารมัชฌกะ เพราะเข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ชั้นดี เมื่อนักบวชคนนี้กลับไปนุ่งผ้าเป็นฆราวาสและมีภรรยา จึงไปนับถือนักบวชเปลือยชื่อปาฏิกบุตร ดังรายละเอียดในปาฏิกสูตร แสดงว่า เจ้าสุนักขัตตะสนใจเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เป็นอย่างมาก ที่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค เพราะทราบว่า มีภิกษุปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์แล้วได้เป็นพระอรหันต์ ดังข้อ ความในพระสูตรนี้

ถ้าอ่านพระสูตรและอรรถกถาชาดกที่อ้างถึงโดยละเอียด จะเข้าใจเจ้าสุนักขัตตะ ลิจฉวีบุตรได้ดีขึ้น

๖. อาเนญชสัปปายสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

อาเนญชสัปปายสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า สัปปายะ แปลว่า สบาย ในที่นี้หมายถึงเป็นอุปการะหรือเกื้อหนุน คือเป็นอุปการะหรือเกื้อหนุนแก่สมาบัติ ๓ ประการ มีอาเนญชสมาบัติเป็นต้น

คำว่า อาเนญชสมาบัติ แปลว่า สมาบัติที่ไม่หวั่นไหว ในที่นี้หมายถึงฌาณที่ ๔ ส่วนสมาบัติอีก ๒ ประการ ได้แก่ อากิญจัญญายตนสมาบัติ และเนวสัญญา นา-สัญญายตนสมาบัติ

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกุรุ ชื่อกัมมาสธัมมะ โดยทรงปรารภกามทั้งหลาย ทั้งวัตถุกามและกิเลสกามว่า จะเป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรมของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงสอนเรื่องปฏิปทา อันเป็นสัปปายะแก่สมาบัติทั้งหลาย มีอาเนญชสมาบัติเป็นต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอาเนญชสัปปายสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงยกเอาโทษของกามทั้งหลายเป็นอุทเทสนัยว่า เป็นสภาวะไม่เที่ยง ว่างเปล่า เท็จ มีความเลือนหายไปเป็นธรรมดา มีความหลอกลวงเป็นลักษณะ คนโง่ติดใจคิดถึง เป็นบ่วงมาร เป็นเหยื่อล่อของมาร เพราะมี อภิชฌาบ้าง พยาบาทบ้าง สารัมภะบ้าง อยู่ในกามเหล่านั้น จึงเป็นอันตราย แก่พระอริยสาวกผู้ศึกษาอยู่ในพระธรรมวินัยนี้

จากนั้น ทรงแสดงข้อปฏิบัติหรือปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ๓ วิธี เมื่อมีสมาบัตินี้แล้ว จะไม่หวั่นไหวต่อกามารมณ์ทั้งหลาย

ต่อไปทรงแสดงปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่สมาบัติอีก ๒ ประการ รวม ๖ วิธี คือ

๑. ปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติ ๓ วิธี

๒. ปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ๓ วิธี

ในตอนท้าย ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า เมื่อปฏิบัติอย่างนี้จนได้อุเบกขา(ในวิปัสสนา)แล้ว จะบรรลุนิพพานในชาตินี้หรือไม่ ตรัสตอบว่า ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย คือ ถ้ามีอุปาทานก็ไม่บรรลุนิพพาน ถ้าไม่มีอุปาทานก็จะบรรลุนิพพาน

ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า วิโมกข์(ความหลุดพ้น) ของพระอริยะคืออะไร ตรัสตอบว่า คือการที่จิตหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น

๖.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้จัดเป็นพระสูตรมีอรรถลึกซึ้ง (คมฺภีรตฺถ) อีกสูตรหนึ่ง ในจำนวน ๘ สูตร คือ (๑) มหาสติปัฏฐานสูตร (๒) มหานิทานสูตร (๒ สูตรนี้อยู่ในทีฆนิกาย) (๓) (มหา)สติปัฏฐานสูตร (๔) สาโรปมสูตร (๔) รุกขูปมสูตร (๖)

รัฏฐปาลสูตร (๗) มาคัณฑิยสูตร (๘) อาเนญชสัปปายสูตร (๖ สูตรหลังนี้อยู่ในมัชฌิมกาย)

ทั้ง ๘ สูตรนี้ ทรงแสดงแก่พุทธบริษัทชาวกุรุ ผู้นิยมปฏิบัติกัมมัฏฐาน (ม.มู.อ.

๑/๑๐๖/๒๔๓, ที.ม.อ. ๗๓/๓๕๗) เนื้อหาสาระของพระสูตรนี้จึงเป็นไปในทาง

กัมมัฏฐาน เพราะทรงอนุโลมตามอุปนิสัยของผู้ฟัง

มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ คำว่า อาเนญชสมาบัติ ในพระสูตรนี้

กับในสุนักขัตตสูตรข้างต้น มีความหมายต่างกัน กล่าวคือ ในสุนักขัตตสูตร

หมายถึงสมาบัติ ๖ ประการ คือ รูปฌาน ๔ (ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน) และอรูปฌานที่ ๑-๒ คือ อากาสานัญจายตนฌาน และวิญญาณัญจายตนฌาน (ม.อุ.อ. ๓/๕๙/๓๕) แต่ในพระสูตรนี้ หมายถึงสมาบัติ

๓ ประการ คือ รูปฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน) และอรูปฌานที่ ๑-๒ (ม.อุ.อ.

๓/๖๖-๖๘/๔๒)

๗. คณกโมคคัลลานสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

คณกโมคคัลลานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อคณกโมคคัลลานะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

คำว่า คณกะ แปลว่า นักคำนวณ คำว่า โมคคัลลานะ เป็นชื่อตัว หมายความ ว่า นายโมคคัลลานะ ผู้เป็นนักคำนวณ ทำหน้าที่เป็นครูสอนการคำนวณ

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่คณกโมคคัลลานพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี

เพื่อทรงตอบคำถามของพราหมณ์นั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของคณกโมคคัลลานสูตรเป็นการสนทนาธรรมแบบถาม - ตอบ และมีอุปมาอุปไมย

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

คณกโมคคัลลานพราหมณ์เข้าไปสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคในบุพพาราม โดยตั้งประเด็นการสนทนาตามความถนัดของตนว่า ปราสาทของนางวิสาขา-

มิคารมาตาก็ดี พราหมณ์ก็ดี นักรบก็ดี แม้คณกโมคคัลลานพราหมณ์เองก็ดี ต่างก็มีการศึกษาตามลำดับ (จาก ๑ ไปหา ๒-๓-๔ เป็นต้น) มีการกระทำ

ตามลำดับ มีการปฏิบัติตามลำดับ แล้วทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงสามารถบัญญัติการศึกษาตามลำดับได้บ้างไหม

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ทรงสามารถบัญญัติการศึกษาตามลำดับได้ คือ

ลำดับที่ ๑ ให้รักษาศีล สำรวมในปาติโมกข์

ลำดับที่ ๒ ให้สำรวมอินทรีย์

ลำดับที่ ๓ ให้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร

ลำดับที่ ๔ ให้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนือง ๆ

ลำดับที่ ๕ ให้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ

ลำดับที่ ๖ ให้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด เพื่อกำจัดนิวรณ์ ๕

ลำดับที่ ๗ ให้บรรลุฌานที่ ๑-๔

ทรงสรุปว่า ลำดับการปฏิบัติเหล่านี้ ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ถ้าผู้เป็นพระอรหันต์ปฏิบัติตามลำดับเหล่านี้ ก็เพื่ออยู่เป็นสุข (มิใช่เพื่อกำจัดกิเลสอย่างปุถุชน)

คณกโมคคัลลานพราหมณ์ทูลถามว่า สาวกที่ทรงสอนให้ปฏิบัติตามลำดับเช่นนี้ บรรลุนิพพานทั้งหมดหรือ หรือว่าเพียงบางรูป ตรัสตอบว่า บางพวกบรรลุ บางพวกไม่บรรลุ ทรงยกอุปมาให้ฟังว่า เหมือนชาย ๒ คนจะไปกรุงราชคฤห์ แต่ไม่รู้จักทางจึงมาขอคำแนะนำจากท่าน เมื่อท่านบอกแล้ว ชายที่จำทางผิดก็ไปไม่ถึงกรุงราชคฤห์ ส่วนชายที่จำทางถูกก็ไปถึง

๗.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นธรรมราชา ทรงสามารถสอนธรรมให้เป็นไปตามความสนใจของผู้ฟังเสมอ ทรงทราบว่า คณกโมคคัลลานพราหมณ์สนใจการคำนวณ คือ คิดอะไร ๆ ตามลำดับตัวเลข จึงตรัสสอนหลักการปฏิบัติธรรมตามลำดับจากต่ำไปหาสูง คณกโมคคัลลานพราหมณ์จึงพอใจมาก กราบทูลยกย่องพระพุทธภาษิตว่า เป็นธรรมอันยอดเยี่ยมกว่าหลักคำสอนของครูทั้ง ๖ คน ในขณะนั้น

คำทูลถามของคณกโมคคัลลานพราหมณ์ในพระสูตรนี้ คล้ายกับคำทูลถามของพระเจ้าอชาตศัตรู ที่เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคครั้งแรก ณ ชีวกัมพวัน เขตกรุงราชคฤห์ ดังปรากฏในสามัญญผลสูตรแห่งทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ คือ พระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามว่า การบวชมีผลเหมือนศิลปศาสตร์อื่น ๆ หรือไม่ พระองค์จึงทรงแสดงสามัญญผลสูตรให้ทรงสดับ ที่ทูลถามเช่นนั้น เพราะขณะนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูทรงครองราชย์ใหม่ ๆ กำลังสนพระทัยในการศึกษาศิลปศาสตร์ต่าง ๆ

๘. โคปกโมคคัลลานสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

โคปกโมคคัลลานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโคปกโมคคัลลานะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

คำว่า โคปกะ แปลว่า ผู้คุ้มครอง ผู้ดูแลรักษา ผู้รักษาการณ์ ซึ่งบ่งบอกถึงหน้าที่ของโมคคัลลานพราหมณ์คนนี้ เช่นเดียวกับคำว่า คณกะ ที่บ่งบอกถึงหน้าที่ของโมคคัลลานพราหมณ์ในพระสูตรที่ ๗

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่โคปกโมคคัลลานพราหมณ์ ณ ที่ทำงานของพราหมณ์นี้ ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงราชคฤห์ หลังจากพุทธปรินิพพานไม่นานนัก (คือก่อนถึงวันประชุมทำปฐมสังคายนา) เพื่อตอบปัญหาเรื่องภิกษุผู้เป็นตัวแทนของพระผู้มีพระภาค เนื่องจากผู้ถามได้ถามด้วยความห่วงใยในการบริหารคณะสงฆ์ตามความรู้สึกของผู้มีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยของบ้านเมือง พระเถระจึงแสดงธรรมให้หายความห่วงใย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของโคปกโมคคัลลานสูตร เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

หลังจากงานถวายพระเพลิง และแจกพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเสร็จแล้ว ท่านพระอานนท์ได้เดินทางจากกรุงกุสินารามาตามลำดับ จนถึงกรุง

ราชคฤห์ เข้าพัก ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อเตรียมการประชุมทำ

ปฐมสังคายนา ขณะนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์พระนคร เพื่อเตรียมการไว้รับศึกจากพระเจ้าจัณฑปัชโชต แห่งแคว้นอวันตี (เพราะมีข่าวว่าจะยกทัพมาปลงพระชนม์พระเจ้าอชาตศัตรู เพื่อแก้แค้นแทนพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระสหาย) บรรยากาศของกรุงราชคฤห์ขณะนั้นจึงเต็มไปด้วยความระแวงภัยจากสงคราม

ในตอนเช้าวันหนึ่ง ท่านพระอานนท์ออกจากที่พักเพื่อเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ แต่ยังเช้าอยู่จึงแวะเข้าไปสนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ (อำมาตย์ผู้ทำหน้าที่รักษาการณ์ป้องกันพระนคร) ถึงที่ทำงาน พราหมณ์จึงตั้งปัญหาถามพระเถระด้วยความเป็นห่วงพระพุทธศาสนา เกรงว่าจะเกิดการทะเลาะ

วิวาทกันในหมู่ภิกษุสงฆ์ เช่นที่เคยเกิดในหมู่สาวกของนิครนถ์ นาฏบุตรมาแล้ว หลังจากนิครนถ์ นาฏบุตรดับขันธ์ไปไม่นานนัก

การสนทนาระหว่างพระเถระกับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ ซึ่งต่อมามี

วัสสการะพราหมณ์ มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธมาสมทบด้วย มีใจความดังนี้

โคปกะ มีภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณธรรมอย่างพระผู้มีพระภาคหรือไม่

พระเถระ ไม่มี เพราะพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสบอกทาง ส่วนสาวกเป็นผู้เดินตามทาง

วัสสการะ มีภิกษุที่พระผู้มีพระภาคทรงแต่งตั้ง หรือที่สงฆ์แต่งตั้งให้เป็นที่พึ่งของภิกษุทั้งหลายหรือไม่

พระเถระ ไม่มี เพราะภิกษุมีธรรมเป็นที่พึ่งอยู่แล้ว ทุกวันอุโบสถ สงฆ์จะร่วมกันสวดปาติโมกข์ ขณะสวดปาติโมกข์ ถ้ามีภิกษุต้องอาบัติ มีโทษที่ล่วงละเมิด สงฆ์ก็จะให้ภิกษุนั้นทำให้ถูกต้องตามธรรม การกระทำเช่นนี้ไม่มีใครใช้ให้ทำ แต่ธรรมใช้ให้ทำ

วัสสการะ มีภิกษุผู้เป็นที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาของสงฆ์หรือไม่

พระเถระ มี คือ ภิกษุใดมีธรรม ๑๐ ประการ สงฆ์ก็สักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุนั้น ภิกษุผู้มีธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. มีศีลสำรวมในปาติโมกข์ ๒. เป็นพหูสูต

๓. เป็นผู้สันโดษ ๔. ได้ฌาน ๔

๕. มีฤทธิ์ ๖. มีหูทิพย์

๗. กำหนดรู้จิตของผู้อื่น ๘. ระลึกชาติได้

๙. มีตาทิพย์ ๑๐. มีเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ

ในตอนท้าย วัสสการพราหมณ์ถามถึงฌานที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงสรรเสริญและที่ทรงสรรเสริญ ท่านพระอานนท์ก็ตอบว่า ฌานที่ไม่ทรงสรรเสริญ ได้แก่ ฌานที่ประกอบด้วยนิวรณ์ ๕ ส่วนฌานที่ทรงสรรเสริญ ได้แก่ ฌานที่สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย

พราหมณ์ทั้งสองต่างชื่นชม ยินดี คำตอบของท่านพระอานนท์

๘.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้หลายประการ นอกจากความรู้ตามเนื้อหาที่ท่านพระอานนท์แสดงแก่พราหมณ์ทั้งสองผู้ห่วงใยพระพุทธศาสนาแล้ว ความรู้ที่พลอยได้จากพระสูตรนี้ เช่น

๑. พระสูตรนี้เกิดหลังพุทธปรินิพพาน ก่อนการทำปฐมสังคายนา

๒. เหตุการณ์บ้านเมืองของกรุงราชคฤห์ ขณะนั้นสับสนวุ่นวายอย่างไร สังเกตได้จากคำถามของวัสสการพราหมณ์

๓. น้ำใจของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธศาสนา แสดงออกอย่างไร เมื่อขาดพระศาสดา แต่เมื่อท่านพระอานนท์ได้ตอบให้เข้าใจชัดเจนว่า พระพุทธองค์ทรงสอน ให้ภิกษุนับถือธรรมเท่านั้นเป็นที่พึ่ง ไม่ใช่บุคคล ถ้าบุคคลใดมีธรรม ๑๐ ประการ สงฆ์ก็สักการะ เคารพ นับถือ บูชาบุคคลนั้น ซึ่งหมายถึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาธรรมนั่นเอง

ท่านผู้มีน้ำใจห่วงใยพระศาสนา ก็หายห่วง

๙. มหาปุณณมสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

มหาปุณณมสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่เรียกว่า สูตรใหญ่ (มหา) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับปุณณมสูตร

อีกสูตรหนึ่ง ได้แก่ พระสูตรที่ ๑๐ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๙ นี้ มีเนื้อหาและรายละเอียดมากกว่าพระสูตรที่ ๑๐ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า มหาปุณณมสูตร เรียกพระสูตรที่ ๑๐ ว่า จูฬปุณณมสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง สูตรเล็ก

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนพระจันทร์เต็มดวง โดยทรงประทานโอกาสให้ภิกษุทูลถามปัญหาแล้วตรัสตอบปัญหาต่าง ๆ ที่ภิกษุทูลถามด้วยพระองค์เอง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาปุณณมสูตรเป็นการสนทนาธรรมแบบถาม-ตอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภิกษุได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับธรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑. อุปาทานขันธ์ ๕
๒. มูลเหตุแห่งอุปาทานขันธ์ ๕
๓. เหตุที่เรียกว่าขันธ์ ๕
๔. เหตุที่ทำให้ขันธ์ปรากฏ
๕. เหตุเกิดสักกายทิฏฐิ
๖. เหตุที่ทำให้สักกายทิฏฐิไม่มี
๗. คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ ๕
๘. ความไม่มีหังการ มมังการ และมานานุสัย
๙. เรื่องขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา จะถูกต้องอัตตาได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาแต่ละข้ออย่างย่อ ๆ ตรงประเด็นแบบถามมา ตอบไป ทำให้ผู้ถามพอใจทุกคำตอบ ในตอนท้าย ทรงทราบว่า มีภิกษุรูปหนึ่งยังสงสัย แต่ไม่กล้าถาม พระองค์จึงตรัสถามให้ภิกษุทั้งหลายตอบ นั่นคือ ปัญหาข้อที่ ๙

๙.๕ ข้อสังเกต

เนื้อหาส่วนใหญ่ของพระสูตรนี้ตรงกับปุณณมสูตร พระสูตรที่ ๑๐ ในขัชชนีย- วรรค แห่งสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๗ มีต่างกันตอนท้าย คือในปุณณมสูตร แห่งสังยุตตนิกาย มีคาถาสรุปพระธรรมเทศนา ในพระ

สูตรนี้ไม่มี แต่ตรัสสรุปว่า อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา

สัญญา สังขารและวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จิตจึงหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นจึงรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีกิจจะทำอีกแล้ว

และระบุไว้ชัดว่า ในภิกษุเหล่านั้น มีจำนวน ๖๐ รูปได้บรรลุอรหัตตผล

ควรสอบดูว่า พระสูตรทั้งสองนี้ทรงแสดงคราวเดียวกันหรือไม่

๑๐. จูฬปุณณมสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬปุณณมสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวง สูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ในวันอุโบสถ

ขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนพระจันทร์เต็มดวง โดยทรงตั้งปัญหาขึ้นถามภิกษุทั้งหลาย ว่า

อสัตบุรุษรู้จักอสัตบุรุษหรือไม่ เพื่อทรงแสดงเรื่องนี้ให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง เหตุเกิดของพระสุตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬปุณณมสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคขณะประทับนั่งกลางแจ้ง ท่ามกลางแสงจันทร์ในวันเพ็ญ มีภิกษุสงฆ์ห้อมล้อม ทรงเหลียวมองภิกษุทั้งหลาย เห็นนั่งนิ่ง จึงตรัสถาม

เพื่อแสดงธรรมให้ฟังว่า "ภิกษุทั้งหลาย อสัตบุรุษพึงรู้จักอสัตบุรุษหรือว่าผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ" เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ไม่รู้จัก ก็ทรงอธิบายขยายความแล้วทรงตั้งปัญหาถามภิกษุไปเรื่อย ๆ สรุปความได้ว่า ทรงแสดงให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า อสัตบุรุษไม่รู้จักทั้งอสัตบุรุษและสัตบุรุษ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของอสัตบุรุษ มีความภักดีต่ออสัตบุรุษ มีความคิด ความรู้ ถ้อยคำ การกระทำ ความเห็น และการให้ทานอย่างอสัตบุรุษ ฉะนั้น หลังจากตาย จึงไปเกิดในคติของอสัตบุรุษ คือ นรก หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ส่วนสัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ

ณ ที่กลางแจ้ง ในบุพพาราม ที่เดียวและน่าจะเป็นวันเดียวกับที่ทรงแสดง

มหาปุณณมสูตร (พระสูตรที่ ๙) เป็นไปได้หรือไม่ว่า ทรงแสดงพระสูตรนี้ต่อจาก

มหาปุณณมสูตร เพราะมหาปุณณมสูตร ทรงแสดงตามคำทูลถามของภิกษุรูปหนึ่ง ส่วนพระสูตรนี้ ทรงตั้งปัญหาถามนำให้ภิกษุทั้งหลายตอบ จุดที่น่าสังเกตว่าทรงแสดงทีหลังมหาปุณณมสูตร คือ □ทรงเหลียวดูภิกษุสงฆ์ ซึ่งนิ่งเงียบอยู่□ แสดงว่า หลังจากตรัสตอบปัญหาของภิกษุในมหาปุณณมสูตรจบลง ภิกษุสงฆ์ก็พอใจนั่งนิ่งอยู่ แต่ทรงเห็นว่าเป็นการสมควรจะทรงแสดงเรื่องอสัตบุรุษและสัตบุรุษให้ภิกษุเหล่านั้นฟังต่อไปอีก จึงทรงแสดงต่อ เพื่ออนุโลมตามอุปนิสัยความสนใจของภิกษุบางรูปในจำนวนนั้น ซึ่งก็ได้ผลตามที่ทรงมุ่งหมาย

๒. อนุปทวรรค

อนุปทวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยธรรมตามลำดับบท ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. อนุปทสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

อนุปทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรมตามลำดับบท ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพื่อจะทรงประกาศคุณธรรมของท่านพระสารีบุตร หรือเพื่อจะทรงชมเชยบุคคลที่เรียกว่า ปุคฺคล-

โถมนตฺถ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอนุปทสูตรเป็นบรรยายโวหาร

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญท่านพระสารีบุตรให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า □ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก มีปัญญากว้างขวาง มีปัญญาร่าเริง มีปัญญารวดเร็ว มีปัญญาเฉียบแหลม มีปัญญาชำแรกกิเลส ภิกษุทั้งหลาย เพียงกึ่งเดือน สารีบุตร ก็เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท... □

จากนั้น ทรงแสดงธรรมที่ท่านพระสารีบุตรเห็นแจ้งตามลำดับบท คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ สัญญาเวทยิตนิโรธ และความสิ้นอาสวะ

ในตอนท้ายตรัสสรุปว่า ถ้าจะชมภิกษุรูปใดว่า เป็นผู้มีความชำนาญ ถึงความสำเร็จในอริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ เป็นบุตร เป็น

โอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดจากพระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดจากธรรม ธรรมนิรมิตขึ้นมา เป็นธรรมทายาท ไม่ใช่อามิสทายาท ภิกษุรูปนั้น คือท่าน

พระสารีบุตร

๑.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า เพราะเหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงสรรเสริญท่านพระสารีบุตร โดยพิสดารอย่างนี้ อรรถกถาอธิบายว่า เพราะทรงเห็นว่า พระเถระเป็นผู้มีปัญญามาก ความเป็นผู้มีปัญญามาก ถ้าไม่บอก คนทั้งหลายไม่ค่อยรู้จัก ไม่เหมือนผู้ทรงคุณวิเศษอย่างอื่น เช่น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ผู้มีฤทธิ์มาก ท่านพระมหากัสสปะ ผู้ถือธุดงควัตร ท่านพระอนุรุทธะ ผู้มีตาทิพย์ ท่านพระอุบาลี ผู้ทรงพระวินัย ท่านพระเรวตะผู้มีฌาน ท่านพระอานนท์ ผู้เป็นพหูสูต เพราะคุณวิเศษของท่านเหล่านี้ปรากฏชัด คนทั่วไปเห็นได้เอง แต่ผู้มีปัญญามากเช่นท่านพระสารีบุตรไม่ปรากฏแก่คนทั่วไป และท่านเองจะประกาศให้ปรากฏก็ไม่ได้ พระองค์จึงทรงประกาศแทนให้ (ม.อุ.อ. ๓/๙๓/๕๖)

อย่างไรก็ตาม ในบัดนี้ ปัญญาญาณของท่านพระสารีบุตรได้ปรากฏชัดแล้วด้วยผลงานต่างๆ ของท่าน เช่น

๑. มหานิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙)

๒. จูฬนิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐)

๓. ปฏิสัมภิทามรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑)

๔. สังคีติสูตร และทสุตตรสูตร (ในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑)

๕. สัมมาทิฏฐิสูตร (ในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒)

๒. ฉวิโสธนสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

ฉวิโสธนสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยหลักการตรวจสอบ ๖ ประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นรู้จักหลักการตรวจสอบการพยากรณ์อรหัตตผลว่า จะเป็นจริงหรือไม่ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของฉวิโสธนสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบยกบุคคลเป็นตัวอย่างให้ถาม-ตอบกันเอง

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ถ้ามีเพื่อนภิกษุพยากรณ์อรหัตตผลว่า □ตนอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อให้เป็นอย่างนี้อีก□ ก็อย่าพึงยินดี อย่าพึงคัดค้าน แต่ควรตรวจสอบให้แน่ก่อน หลักการตรวจสอบมีดังนี้

๑. ให้สอบถามเรื่องโวหาร ๔

๒. ให้สอบถามเรื่องอุปาทานขันธ์ ๕

๓. ให้สอบถามเรื่องธาตุ ๖

๔. ให้สอบถามเรื่องอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖

๕-๖. ให้สอบถามเรื่องการถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยที่มีภายในกายตน และที่มีในกายของผู้อื่น

โดยเฉพาะการตรวจสอบข้อที่ ๕-๖ มีรายละเอียดมาก เริ่มจากภิกษุนั้นเสียสละทรัพย์สมบัติน้อยใหญ่ออกบวชแล้ว มีสิกขาและสาชีพเสมอเหมือนกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย คือดูว่ามีอริยศีลขันธ์บริบูรณ์ มีอริยอินทรียสังวรบริบูรณ์ และมีอริยสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ละนิวรณ์ได้ บรรลุฌาน ๔ ตามลำดับ จนได้อาสวักขยญาณ รู้ชัดอริยสัจ ๔ จึงควรชื่นชมยินดีกับภิกษุนั้นว่า เป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์จริง

๒.๕ ข้อสังเกต

คัมภีร์ปปัญจสูทนีอธิบายว่า หลักการตรวจสอบการพยากรณ์อรหัตตผล ๖ ประการ ในพระสูตรนี้ ยังมีปรากฏที่อื่นอีก เมื่อรวมกับที่ปรากฏในพระสูตรนี้ อาจจำแนกออกเป็น ๓ นัย โดยนับที่ปรากฏในพระสูตรนี้เป็นนัยที่ ๑ ที่ปรากฏในที่อื่นนับเป็นนัยที่ ๒ และที่ ๓ ดังนี้

นัยที่ ๒ รวมเรื่องที่ ๕ กับที่ ๖ (ในนัยที่ ๑) เข้าเป็นเรื่องเดียวกัน นับเป็นเรื่องที่ ๕ แล้วเพิ่มเรื่องอาหาร ๔ เป็นเรื่องที่ ๖

นัยที่ ๓ (นัยแห่งวินัยนิทเทส) ให้สอบถามดังนี้

๑.	สิ่งที่บรรลุ	๒.	วิธีที่บรรลุ
๓.	เวลาที่บรรลุ	๔.	สถานที่ที่บรรลุ
๕.	กิเลสที่ละได้	๖.	ธรรมที่เกิดขึ้นในตน

(ม.อุ.อ. ๓/๑๐๒/๖๔-๖๕)

๓. สัปปุริสสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

สัปปุริสสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรมของสัตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบธรรมของอสัตบุรุษกับธรรมของสัตบุรุษ จะได้เว้นธรรมของอสัตบุรุษ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสัปปุริสสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงธรรมของอสัตบุรุษและธรรมของสัตบุรุษให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ได้ทรงแสดงให้ศึกษาเปรียบเทียบเป็นคู่ ๆ รวม ๒๖ คู่ มีใจความว่า

ภิกษุผู้เป็นอสัตบุรุษอาศัยธรรม ๒๖ ประการ ทำให้ยกตนข่มผู้อื่น ธรรม ๒๖ ประการ คือ

๑. มีตระกูลสูง ๒. มีตระกูลใหญ่

๓. มีตระกูลที่มีโภคะมาก ๔. มีตระกูลที่มีโภคะโอฬาร

๕. มีชื่อเสียงเกียรติยศ ๖. มีปัจจัย ๔ มาก

๗. เป็นพหูสูต ๘. เป็นวินัยธร

๙. เป็นธรรมกถึก ๑๐. เป็นผู้ถืออารัญญิกธุดงค์

๑๑. เป็นผู้ถือปังสุกูลิกธุดงค์ ๑๒. เป็นผู้ถือปิณฑปาติกธุดงค์

๑๓. เป็นผู้ถือรุกขมูลิกธุดงค์ ๑๔. เป็นผู้ถือโสสานิกธุดงค์

๑๕. เป็นผู้ถืออัพโภกาสิกธุดงค์ ๑๖. เป็นผู้ถือเนสัชชิกธุดงค์

๑๗. เป็นผู้ถือยถาสันถิกธุดงค์ ๑๘. เป็นผู้ถือเอกาสนิกธุดงค์

๑๙. ได้ปฐมฌาน ๒๐. ได้ทุติยฌาน

๒๑. ได้ตติยฌาน ๒๒. ได้จตุตถฌาน

๒๓. ได้อากาสานัญจายตนฌาน ๒๔. ได้วิญญาณัญจายตนฌาน

๒๕. ได้อากิญจัญญายตนฌาน ๒๖. ได้เนวสัญญานาสัญญายตน-ฌาน

ส่วนภิกษุผู้เป็นสัตบุรุษ แม้มีธรรม ๒๖ ประการนี้ ก็ไม่ยกตนข่มผู้อื่น และยังมีธรรมสูงขึ้นไปอีก ๑ ประการ คือ สัญญาเวทยิตนิโรธ ซึ่งผู้เป็นอสัตบุรุษ ไม่สามารถมีได้

๓.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ธรรม ๒๖ ประการของอสัตบุรุษและของสัตบุรุษ เป็นธรรมอย่างเดียวกัน แสดงว่า ธรรม ๒๖ ประการนี้เป็นเหตุให้เป็นคนดีก็ได้ เป็นคนชั่วก็ได้ ความแตกต่างกันอยู่ที่ไหน อยู่ที่รู้จักคิด ผู้เป็นอสัตบุรุษ เพราะไม่รู้จักคิด ส่วนผู้เป็นสัตบุรุษ เพราะรู้จักคิด กล่าวคือ ผู้ใดคิดว่า เพราะเรามีธรรม ๒๖ ประการนี้ เราจึงสูงกว่าผู้อื่น ดีกว่าผู้อื่น แล้วดูถูกเหยียดยามเขาว่า ต่ำกว่าเรา เลวกว่าเรา ผู้นั้นแล ชื่อว่าอสัตบุรุษ ส่วนผู้ใดคิดว่า เพราะเรามีธรรมประการที่ ๑-๑๘ ทำให้เราละโลภะ โทสะ และโมหะไม่ได้หมด คนที่ไม่มีธรรมเหล่านี้ แต่ถ้าตั้งหน้าปฏิบัติ

ธรรม ก็สามารถละกิเลสเหล่านี้ได้หมดสิ้น จึงตัดสินใจตั้งหน้าปฏิบัติธรรม อนึ่ง ธรรมประการที่ ๑๙-๒๖ คือสมาบัติ ๘ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสเรื่องอตัมมยตา กำกับไว้ด้วย จึงควรมุ่งทำให้เกิดอตัมมยตาเท่านั้น ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ผู้นั้นแล ชื่อว่าสัตบุรุษ

คำว่า อตัมมยตา แปลว่า ความไม่มีตัณหา (นิตฺตณฺหา) เพราะคำว่าตัมมยตา เป็นชื่อของตัณหา (ม.อุ.อ. ๓/๑๐๘/๖๘)

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบระหว่างธรรมที่ควรเสพกับธรรมที่ไม่ควรเสพ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของเสวิตัพพาเสวิตัพพสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบอุทเทส และนิทเทส สลับกัน ๓ ตอน ตอนที่ ๓ ต่อด้วยนิคมวจนะ โดยมีลำดับการแสดงของแต่ละตอนดังนี้

ตอนที่ ๑

ลำดับที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทส (ที่ ๑)

ลำดับที่ ๒ ท่านพระสารีบุตรแสดงนิทเทส (ที่ ๑)

ลำดับที่ ๓ พระผู้มีพระภาคทรงรับรองและทรงทบทวนนิทเทส (ที่ ๑) จนจบ และทรงแสดงอุทเทส (ที่ ๒) ต่อไป ซึ่งเป็นการเริ่มต้นตอนที่ ๒ และดำเนินต่อไปเหมือนตอนที่ ๑

ตอนที่ ๓ มีลำดับการแสดงเหมือนตอนที่ ๑ คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอุทเทส (ที่ ๓) ท่านพระสารีบุตรแสดงนิทเทส (ที่ ๓) ทรง รับรองและทบทวนนิทเทส (ที่ ๓) แล้วทรงสรุปเป็นนิคมวจนะ

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ตอนที่ ๑

๑. พระผู้มีพระภาคทรงยกหลักธรรม ๗ ประการ ขึ้นแสดงเป็นอุทเทสว่า

๑.๑ กายสมาจาร มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๑.๒ วจีสมาจาร มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๑.๓ มโนสมาจาร มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๑.๔ จิตตุปบาท มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๑.๕ การได้สัญญา มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๑.๖ การได้ทิฏฐิ มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๑.๗ การได้อัตภาพ มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๒. ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ท่านเข้าใจเนื้อความแห่งอุทเทสนี้ดีแล้ว แสดงนิทเทสถวายโดยละเอียดแบบแก้อรรถของอรรถกถาจารย์ มีใจความว่า ที่ว่าควรเสพ หมายถึงเสพแล้วทำให้กุศลธรรมเจริญขึ้น อกุศลธรรมเสื่อมไป ที่ว่าไม่ควรเสพ มีนัยตรงกันข้าม

๓. พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่า ถูกต้อง และทรงแสดงนิทเทสนั้นซ้ำอีกครั้ง แล้วทรงแสดงอุทเทสต่อไป

ตอนที่ ๒

๑. พระผู้มีพระภาคทรงยกอายตนะ ๖ ขึ้นแสดงเป็นอุทเทสในทำนองเดียวกับอุทเทส(ที่ ๑) ว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ แต่ละประการมี ๒ ประการ(ย่อย) คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๒. ท่านพระสารีบุตรทูลขอแสดงนิทเทสอีก และได้แสดงแบบแก้อรรถในทำนองเดียวกับนิทเทส (ที่ ๑)

๓. พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่า ถูกต้อง และทรงแสดงนิทเทสนั้นซ้ำอีกครั้ง แล้วทรงแสดงอุทเทสต่อไป

ตอนที่ ๓

๑. พระผู้มีพระภาคทรงยกจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ หมู่บ้าน นิคม นคร ชนบท(รัฐ) และบุคคล รวม ๘ ประการ ขึ้นแสดงเป็นอุทเทสว่า แต่ละประการมี ๒ ประการ(ย่อย) คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๒. ท่านพระสารีบุตรทูลขอแสดงนิทเทสอีก และได้แสดงโดยละเอียดในทำนองเดียวกับนิทเทส (ที่ ๑-๒)

๓. พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่า ถูกต้อง และทรงแสดงนิทเทสนั้นซ้ำอีกครั้ง แล้วทรงสรุปเป็นนิคมวจนะว่า

ถ้ากษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร ตลอดจนเทวดา มาร พรหม และมนุษย์ทั้งหลายรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายนี้ ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข ตลอดกาลนาน

๔.๕ ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้ เป็นหลักธรรมที่ไม่ลึกซึ้งมากนัก เข้าใจได้ง่าย แต่ที่น่าสังเกตเป็นพิเศษ คือรูปแบบหรือวิธีการแสดง ซึ่งนับว่าแปลกและแตกต่างไปจากวิธีการแสดงในพระสูตรอื่น ๆ ดังนี้

๑. เป็นพระสูตรที่มีผู้แสดง ๒ ท่าน คล้ายกับธัมมทายาทสูตรและมธุรปิณฑิกสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์เป็นต้น แต่ในพระสูตรทั้งสองนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จกลับเข้าที่ประทับ เพื่อให้ผู้ฟังนิมนต์พระมหาเถระรูปใดรูปหนึ่งในที่นั้นแสดงต่อในส่วนของนิทเทส โดยมีพระประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ (๑) เพื่อจะทรงยกย่องธรรม (ธมฺม-โถมนตฺถํ) เช่นในธัมมทายาทสูตร (๒) เพื่อจะทรงยกย่องหรือชมเชยบุคคล (ปุคฺคลโถมนตฺถํ) เช่นในมธุปิณฑิกสูตร (ดูรายละเอียดในคำแนะนำพระสูตรทั้งสอง ในบทนำของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ประกอบ)

๒. กระบวนวิธีอธิบายในพระสูตรนี้เป็นแบบแก้อรรถของอรรถกถาทั้งหลาย คล้ายกับที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้ในมหานิทานสูตรและสักกปัญหสูตร ในทีฆนิกายมหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) และนิพเพธิกสูตร ในฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒) และเป็นวิธีที่ท่านพระสารีบุตรใช้ในมหานิทเทสและจูฬนิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙ และเล่มที่ ๓๐) ควรดูบทนำของพระไตรปิฎกที่อ้างถึงประกอบด้วยจะช่วยให้ได้ความรู้ชัดเจนขึ้น

๓. กระบวนวิธีอธิบายแบบแก้อรรถ หรือแบบอุทเทสและนิทเทสนี้มีอีกหลายสูตรในเล่มนี้ เช่น ในวิภังควรรค

๕. พหุธาตุกสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

พหุธาตุกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธาตุมากอย่าง ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระส่วนหนึ่งของพระสูตร

คำว่า พหุธาตุกะ ที่แปลว่า ธาตุมากอย่างนั้น หมายถึงธาตุ ๑๘ ธาตุ ๖ (๓ หมวด) ธาตุ ๓ และธาตุ ๒ ที่พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกมาจากคำว่า บัณฑิต คือผู้ฉลาดในธาตุ ที่ว่าเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่งของพระสูตร เพราะยังมีหมวดธรรมอื่น ๆ อีกที่เป็นเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ นั่นคือ อายตนะ ๖ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะ อฐานะ ที่ทรงจำแนกมาจากคำว่า ผู้ฉลาดในอายตนะ ในปฏิจจ-

สมุปบาท และในฐานะ อฐานะ

อนึ่ง พระสูตรนี้ยังทรงตั้งชื่อเป็นอย่างอื่นอีก ๔ ชื่อ คือ

๑. จตุปริวัฏฏสูตร (พระสูตรว่าด้วยการหมุน ๔ รอบ หมายถึงธรรม ๔ หมวด คือ ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะ อฐานะ)

๒. ธัมมาทาสสูตร (พระสูตรว่าด้วยแว่นธรรม)

๓. อมตทุนทุภีสูตร (พระสูตรว่าด้วยกลองอมตะ คือ รบชนะกิเลสจนบรรลุอรหัตตผล)

๔. อนุตตรสังคามวิชยสูตร (พระสูตรว่าด้วยตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม)

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นพ้นจากภัย อุปัททวะ และอุปสรรคซึ่งเกิดจากคนพาล โดยปฏิบัติตนเป็นบัณฑิต เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพหุธาตุกสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถาม – ตอบ และมีอุปมาอุปไมยประกอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภัย อุปัททวะ และอุปสรรคล้วนเกิดจากคนพาล

มิใช่เกิดจากบัณฑิต เหมือนไฟที่ลุกไหม้จากเรือนไม้อ้อ หรือเรือนหญ้า ลามไปไหม้เรือนยอดที่มีประตูหน้าต่างปิดสนิทได้ฉะนั้น

คนพาลมีภัย มีอุปัททวะ มีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีภัย ไม่มีอุปัททวะ ไม่มีอุปสรรค จึงควรสำเหนียกว่า "เราทั้งหลายจักเป็นบัณฑิต"

ภาคนิทเทส

ท่านพระอานนท์ทูลถามแทนภิกษุทั้งหลายว่า ด้วยเหตุเท่าไร จึงสมควรเรียกว่า ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ตรัสตอบว่า เพราะเป็นผู้ฉลาดในธาตุ เป็นผู้ฉลาดในอายตนะ เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท และเป็นผู้ฉลาดในฐานะ อฐานะ

เมื่อท่านพระอานนท์ทูลถามว่า ด้วยเหตุเท่าไร จึงสมควรเรียกว่า ผู้ฉลาดในธาตุ ในอายตนะ ในปฏิจจสมุปบาท และในฐานะ อฐานะ พระผู้มีพระภาคจึงทรงจำแนกธรรมเหล่านี้โดยละเอียด

๕.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ มีเนื้อหาสาระมาก แต่ชัดเจนทุกประเด็น และทรงอุปมาอุปไมยให้เข้าใจได้ทันที ทั้งนี้ ต้องยกความดีให้แก่ท่านพระอานนท์ผู้ทำหน้าที่ซักถามแทนพวกเราอย่างละเอียดลออ คำถามเหล่านั้นทำให้พระองค์ทรงใช้พระสัพพัญญุตญาณจึงทรงตอบได้ชัดเจนจนท่านพระอานนท์รู้สึกอัศจรรย์และทูลถามชื่อของพระสูตรนี้ดังความตอนท้ายของพระสูตร

ชื่อพระสูตรที่ทรงตั้ง ๕ ชื่อนั้น เป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นความสำคัญของพระสูตรนี้เป็นอย่างดี

๖. อิสิคิลิสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

อิสิคิลิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยภูเขาอิสิคิลิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อภูเขาที่ปรากฏในพระสูตร

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาอิสิคิลิ เขตกรุงราชคฤห์ โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นรู้ความหมาย ประวัติและความสำคัญของภูเขาทั้งหลายในบริเวณนั้น มีภูเขาอิสิคิลิเป็นต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอิสิคิลิสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามนำ และสาธกนิทานโบราณคดี

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ชื่อภูเขา ๔ ลูก คือ เวภาระ ปัณฑวะ เวปุลละ และคิชฌกูฏ ไม่ใช่ชื่อเดิม เป็นชื่อที่เปลี่ยนแปลงขึ้นใหม่ แต่ภูเขาอิสิคิลิที่กำลังประทับอยู่ขณะนั้น เป็นชื่อเดิม

ตรัสเล่าถึงที่มาของชื่อนี้ว่า เพราะประชาชนเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์เสด็จเข้ามาในภูเขานี้ แต่ไม่เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์ใดเสด็จกลับออกไป จึงพูดกันว่า อิสิคิลิ (ภูเขากลืนฤาษี อิสิ = ฤาษี + คิลิ = กลืน) คำนี้จึงเป็นชื่อภูเขานี้สืบมาจนบัดนี้

จากนั้นทรงแสดงพระนามของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๕๐๐ องค์

๖.๕ ข้อสังเกต

ถ้าตรวจนับพระนามพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่าที่ทรงแสดงไว้ในพระสูตร จะพบว่ามีไม่ถึง ๕๐๐ องค์ อรรถกถาอธิบายว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าที่มีพระนามตรงกัน ทรงแสดงไว้เพียงพระนามเดียวเช่น พระนามว่าอานันทะ อาจมี ๒ องค์ ๓ องค์

๑๐ องค์ หรือ ๑๒ องค์ก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีพระนามไม่ถึง ๕๐๐ องค์ (ม.อุ.อ.

๓/๑๓๕/๙)

๗. มหาจัตตารีสกสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

มหาจัตตารีสกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรมหมวดใหญ่ ๔๐ ประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า มหาจัตตารีสกะ ที่แปลว่า ธรรมหมวดใหญ่ ๔๐ ประการนั้น หมายถึงธรรมฝ่ายกุศล หรือที่เรียกว่า กุศลธรรม ๒๐ ประการ และธรรมฝ่ายอกุศล หรือที่เรียกว่า อกุศลธรรม ๒๐ ประการ

กุศลธรรม ๒๐ ประการ ได้แก่ องค์แห่งอริยมรรค ๘ ประการ มีสัมมา-ทิฏฐิเป็นต้น กับกุศลธรรมอีก ๒ ประการ คือ สัมมาญาณะและสัมมาวิมุตติ รวมเรียกว่า สัมมัตตธรรม ๑๐ และ กุศลธรรมอเนกประการที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยสัมมัตตธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย ซึ่งนับเป็นกุศลธรรมอีก ๑๐ ประการ จึงรวมเป็นกุศลธรรม ๒๐ ประการ

อกุศลธรรม ๒๐ ประการ ได้แก่ องค์แห่งมิจฉามรรค ๘ ประการ มีมิจฉาทิฏฐิเป็นต้น กับอกุศลธรรมอีก ๒ ประการ คือ มิจฉาญาณะและมิจฉาวิมุตติ รวมเรียกว่า มิจฉัตตธรรม ๑๐ และอกุศลธรรมอเนกประการที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมิจฉัตตธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย ซึ่งนับเป็นอกุศลธรรมอีก ๑๐ ประการ จึงรวมเป็นอกุศลธรรม ๒๐ ประการ

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรมหมวดใหญ่นี้ให้รู้ชัดไว้ เพราะสมณพราหมณ์อื่น ๆ ยังไม่รู้จักธรรมหมวดนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาจัตตารีสกสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงสัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ (ไม่มีโทษ) ที่มีอุปนิสะ (มีเหตุปัจจัย) บ้าง มีปริขาร(มีองค์ประกอบ) บ้าง ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงธรรมบรรยายเรื่องนี้โดยละเอียด

ภาคนิทเทส

๑. ทรงอธิบายคำว่า สัมมาสมาธิอันเป็นอริยะที่มีอุปนิสะบ้าง มีปริขารบ้าง ว่าหมายถึงสภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว แวดล้อมด้วยธรรม ๗ ประการ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (รวมทั้งหมดคืออริยมรรคมีองค์ ๘)

๒. ทรงอธิบายว่า ในองค์ธรรม ๗ ประการนั้น มีสัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า เพราะทำให้รู้ชัดว่า

๒.๑ อะไรเป็นมิจฉาทิฏฐิ อะไรเป็นสัมมาทิฏฐิ

๒.๒ อะไรเป็นมิจฉาสังกัปปะ อะไรเป็นสัมมาสังกัปปะ

๒.๓ อะไรเป็นมิจฉาวาจา อะไรเป็นสัมมาวาจา

๒.๔ อะไรเป็นมิจฉากัมมันตะ อะไรเป็นสัมมากัมมันตะ

๒.๕ อะไรเป็นมิจฉาอาชีวะ อะไรเป็นสัมมาอาชีวะ

๒.๖ อะไรเป็นมิจฉาวายามะ อะไรเป็นสัมมาวายามะ

๒.๗ อะไรเป็นมิจฉาสติ อะไรเป็นสัมมาสติ

โดยทรงแยกอธิบายขยายความเป็นชุด ๆ ชุดละ ๔ องค์ธรรม รวม ๕ ชุด เช่น

ชุดที่ ๑ เพราะสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติตามแวดล้อม สัมมาทิฏฐิ ดังต่อไปนี้

ภิกษุรู้ชัดมิจฉาทิฏฐิว่า เป็นมิจฉาทิฏฐิ รู้ชัดสัมมาทิฏฐิว่า เป็นสัมมาทิฏฐิ ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อภิกษุนั้นพยายามละมิจฉาทิฏฐิ และพยายามทำให้สัมมาทิฏฐิเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น ความพยายามนั้นเป็นสัมมาวายามะ เมื่อภิกษุนั้นมีสติในการละมิจฉาทิฏฐิ และในการทำให้สัมมาทิฏฐิเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น สตินั้นเป็นสัมมาสติ

ชุดที่ ๒ เพราะสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติตามแวดล้อม สัมมาสังกัปปะ ดังต่อไปนี้

ภิกษุรู้ชัดมิจฉาสังกัปปะว่า เป็นมิจฉาสังกัปปะ รู้ชัดสัมมาสังกัปปะว่า เป็นสัมมาสังกัปปะ ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อภิกษุนั้นพยายามละมิจฉาสังกัปปะ และพยายามทำให้สัมมาสังกัปปะเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น ความพยายามนั้นเป็นสัมมาวายามะ เมื่อภิกษุนั้นมีสติในการละมิจฉาสังกัปปะ และในการทำให้สัมมาสังกัปปะเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น สตินั้นเป็นสัมมาสติ

ชุดที่ ๓ ถึงชุดที่ ๕ มีนัยอย่างเดียวกับ ๒ ชุดแรก เปลี่ยนแต่องค์แห่งมรรคเป็นสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ตามลำดับ แต่ในชุดที่ ๖ ทรงอธิบายขยายความต่างออกไป ดังนี้

ชุดที่ ๖ สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้าขององค์ธรรม ๗ ประการ เพราะ

๑. เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ (บริบูรณ์ครบถ้วนไม่ขาดไม่เกิน)

๒. เมื่อมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาก็มีพอเหมาะ

๓. เมื่อมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะก็มีพอเหมาะ

๔. เมื่อมีสัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะก็มีพอเหมาะ

๕. เมื่อมีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะก็มีพอเหมาะ

๖. เมื่อมีสัมมาวายามะ สัมมาสติก็มีพอเหมาะ

๗. เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิก็มีพอเหมาะ

๘. เมื่อมีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณะก็มีพอเหมาะ

๙. เมื่อมีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติก็มีพอเหมาะ

ภิกษุผู้ปฏิบัติถึงตรงนี้ ชื่อว่าได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ผู้ประกอบด้วยองค์แห่ง มรรค ๑๐ (สัมมัตตธรรม พร้อมทั้งละอกุศลธรรมคือมิจฉัตตธรรม ๑๐ ประการได้ด้วย)

๓. ทรงอธิบายต่อไปมีใจความว่า กุศลธรรม (สัมมัตตธรรม) ๑๐ ประการนี้ ทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ (๑) ทำลายอกุศลธรรม (มิจฉัตตธรรม) ๑๐ ประการที่ตรงกันข้าม และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยอกุศลธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัยอีก ๑๐ ประการ เช่น สัมมาทิฏฐิทำลายมิจฉาทิฏฐิและอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย รวมความว่า กุศลธรรม ๑๐ ประการทำลายอกุศลธรรม ๒๐ ประการ (๒) ทำให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกุศลธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นปัจจัย ซึ่งนับเป็น ๑๐ ประการ เกิดมีขึ้นบริบูรณ์ด้วย จึงรวมกุศลธรรมทั้งหมดเป็น ๒๐ ประการ

ในตอนท้าย ทรงประกาศว่า ธรรมบรรยายชื่อมหาจัตตารีสกะนี้ ยังไม่มี

สมณพราหมณ์อื่นตลอดจนเทวดา มาร และพรหม เคยประกาศไว้ และเมื่อ

พระองค์ทรงประกาศแล้ว จะไม่มีผู้ใดสามารถตำหนิได้

๗.๕ ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้ลึกซึ้งมากแต่ทรงแสดงไว้ดียิ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ดี มิจฉามรรคมีองค์ ๘ ก็ดี สัมมัตตธรรม ๑๐ ประการก็ดี มิจฉัตตธรรม ๑๐ ประการก็ดี ทรงอธิบายไว้ในที่อื่น ๆ ก็ไม่เหมือนในที่นี้ เพราะในที่นี้ทรงอธิบายไว้เป็นชุด ๆ ในแต่ละชุดมีหลายชั้น เช่น ในชุดที่ ๑ เมื่อทรงอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติตามแวดล้อมสัมมาทิฏฐิ

ทรงอธิบายชั้นที่ ๑ ว่า ภิกษุรู้ชัดมิจฉาทิฏฐิว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ รู้ชัดสัมมา-ทิฏฐิว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ ความรู้ของภิกษุนั้น เป็นสัมมาทิฏฐิ

ทรงอธิบายชั้นที่ ๒ ว่า มิจฉาทิฏฐิ คืออะไร

ทรงอธิบายชั้นที่ ๓ ว่า สัมมาทิฏฐิ คือ อะไร เป็นหัวหน้าอย่างไร โดยทรงแยกสัมมาทิฏฐิเป็น ๒ ระดับ คือ ที่มีอาสวะ และที่ไม่มีอาสวะ ซึ่งหมายถึงโลกิยสัมมาทิฏฐิและโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ

อรรถกถาอธิบายไว้ว่า ในพระสูตรนี้มีสัมมาทิฏฐิอยู่ ๕ ประการ คือ

(๑) วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ (๒) กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ (๓) มัคคสัมมาทิฏฐิ

(๔) ผลสัมมาทิฏฐิ (๕) ปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิ

- สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า □มิจฉาทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ□ ชื่อว่า วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ

- สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า □ทานที่ให้แล้วมีผล□ ชื่อว่า กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ

- สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า □เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ□ ชื่อว่า มัคคสัมมาทิฏฐิและผลสัมมาทิฏฐิ

- สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า □เป็นสัมมาญาณะ□ ชื่อว่า ปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิ

(ม.อุ.อ. ๓/๑๔๒/๙๖)

ควรดูอรรถกถาประกอบการอ่านพระสูตรนี้ด้วย จึงจะเข้าใจได้ดีขึ้น

๘. อานาปานัสสติสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

อานาปานัสสติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า อานาปานสติ แปลว่า สติกำหนดลมหายใจเข้า - ออก เป็นวิธีเจริญกัมมัฏฐานอย่างหนึ่งรวมอยู่ในสติปัฏฐาน ๔

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งประกอบด้วยภิกษุผู้บวชใหม่และพระเถระมีชื่อเสียงหลายรูป ที่นั่งแวดล้อมพระองค์อยู่ ณ ที่กลางแจ้งใกล้ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ภายใต้แสงจันทร์ วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ อันเป็นวันปวารณา โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุผู้สนใจในการเจริญอานาปานสติ สามารถเจริญอานาปาสติได้ถูกต้อง บรรลุผลคือวิชชาและวิมุตติได้สมบูรณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอานาปานัสสติสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงหลักการเจริญอานาปานสติ และหลักธรรมอื่น ๆ ที่สัมพันธ์ในเชิงเหตุกับผลดังนี้

๑. ทรงแสดงหลักการเจริญอานาปานสติ ๑๖ ขั้น

๒. ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญอานาปานสติ ๑๖ ขั้นว่า เมื่อเจริญให้มากแล้วจะทำให้สติปัฏฐาน ๔ ประการบริบูรณ์ได้ แล้วทรงอธิบายวิธีเจริญอานาปานสติที่จะทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์

๓. ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ว่า เมื่อเจริญให้มากแล้ว จะทำให้โพชฌงค์ ๗ ประการบริบูรณ์ได้ แล้วทรงอธิบายวิธีเจริญสติปัฏฐาน ๔ ที่จะทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

๔. ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญโพชฌงค์ ๗ ว่า เมื่อเจริญให้มากแล้ว จะทำให้บรรลุวิชชาและวิมุตติ แล้วทรงอธิบายวิธีเจริญโพชฌงค์ ๗

๘.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงหลักการเจริญกัมมัฏฐานตามหลักธรรม ๓ หมวด คือ อานาปานสติ สติปัฏฐาน และโพชฌงค์ โดยลำดับแห่งเหตุและผล เพื่อจุดหมายคือบรรลุวิชชาและวิมุตติ และทรงอธิบายไว้อย่างชัดเจนสมบูรณ์ เหมาะสำหรับผู้สนใจในการเจริญกัมมัฏฐาน เพราะ ทรงสอนตั้งแต่ขั้นต้น (ขั้นโลกีย์) จนถึงขั้นบรรลุอรหัตตผล (ขั้นโลกุตตระ)

ควรอ่านมหาสติปัฏฐานสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) และในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒) ประกอบด้วย

๙. กายคตาสติสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

กายคตาสติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยวิธีเจริญกายคตาสติ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า กายคตาสติ แปลว่า สติที่เป็นไปในกาย คือ ตั้งสติพิจารณากายให้เห็นตามสภาพที่มีส่วนประกอบ ซึ่งล้วนเป็นของไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ จะได้ไม่หลงยึดติด เป็นวิธีเจริญกัมมัฏฐานอย่างหนึ่ง รวมอยู่ในสติปัฏฐาน คือ

กายานุปัสสนา ๑๔ วิธี

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุเหล่านั้น ผู้กำลังนั่งสนทนาเรื่องกายคตาสติกันอยู่ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของกายคตาสติสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง และมีอุปมาอุปไมยประกอบ

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายที่กำลังสนทนาธรรมกันว่า สนทนาเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า สนทนาเรื่องกายคตาสติที่ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุเจริญให้มากแล้ว จะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จึงทรงอธิบายวิธีเจริญกาย-

คตาสติให้ฟังโดยละเอียด มีใจความว่า

วิธีเจริญกายคตาสติมี ๑๘ วิธี ได้แก่ การเจริญกายานุปัสสนา ๑๔ วิธี

เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออกยาว-สั้น (อานาปานสติบรรพ) กำหนดอิริยาบถ ๔ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน (อิริยาบถบรรพ) กำหนดอิริยาบถย่อย เช่น การก้าวไป การถอยกลับ (สัมปชัญญบรรพ) พิจารณากายว่าเป็นสิ่งไม่สะอาด (ปฏิกูล-

มนสิการบรรพ) พิจารณากายว่าเป็นธาตุ (ธาตุมนสิการบรรพ) พิจารณาซากศพ (นวสีวถิกาบรรพ) และวิธีเจริญฌาน ๔ วิธี (ปฐมฌาน-จตุตถฌาน)

ในตอนท้าย ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญกายคตาสติแบบนี้ไว้ ๑๐ ประการ

๙.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงนำวิธีการเจริญสติปัฏฐาน ๑๔ วิธีอันเป็นส่วนกายานุปัสสนามาผสมกับวิธีเจริญฌาน ๔ ตั้งแต่ปฐมฌานไปจนถึงจตุตถฌาน คือทรงแสดงสมถกัมมัฏฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐานรวมไว้ในพระสูตรเดียว พระสูตรนี้จึงน่าศึกษาเป็นอย่างมาก

ควรอ่านมหาสติปัฏฐานสูตร ตามที่แนะนำไว้ในอานาปานัสสติสูตร ประกอบด้วย จะช่วยให้เข้าใจดีขึ้น

๑๐. สังขารูปปัตติสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

สังขารูปปัตติสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า สังขารูปปัตติ ที่แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งสังขารนั้น หมายถึงการตั้งจิตอธิษฐานให้ไปเกิดในภพต่าง ๆ ตามที่อธิษฐาน

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นทราบว่า ธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ

และปัญญา มีผลมาก มีอานิสงส์มากอย่างไร เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสังขารูปปัตติสูตรเป็นบรรยายโวหาร

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าภิกษุผู้ประกอบธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตั้งแต่เป็นกษัตริย์มหาศาลไปจนถึงพรหม ก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน และถ้าประสงค์จะเป็นพระอรหันต์ ก็จะสำเร็จได้ แล้วทรงแสดงวิธีปฏิบัติตามลำดับ โดยมีธรรม ๕ ประการดังกล่าวแล้วเป็นพื้นฐาน

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้อนุโลมตามความปรารถนาของผู้ฟัง แต่จุดหมายสูงสุด ทรงมุ่งแสดงวิธีเข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งไม่ต้องไปเกิดในภพภูมิใด ๆ อีก

๓. สุญญตวรรค

สุญญตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยสุญญตา ชื่อวรรคตั้งตามชื่อและเนื้อหาสาระของพระสูตรที่ ๑ - ๒ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. จูฬสุญญตสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬสุญญตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยสุญญตา สูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า สุญญตา แปลว่า ความว่าง หรือ ความว่างเปล่า มีความหมายหลายนัย เช่น (๑) หมายถึงสภาวะที่ว่างจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือกล่าวสั้น ๆ ว่า สภาวะที่ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา (๒) หมายถึงสภาวะที่ว่างจากกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น หรือสภาวะที่ว่างจากสังขารทั้งหลาย ตามนัยนี้สุญญตา ได้แก่ นิพพาน (๓) หมายถึง โลกุตตรมรรค ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ เพราะว่างจากการพิจารณาเห็นขันธ์ ๕ ว่าเป็นอัตตา เพราะว่างจากกิเลส และเพราะมีความว่างคือนิพพานเป็นอารมณ์ (๔) หมายถึงความว่างที่เกิดจากความสำคัญหมายหรือใส่ใจคำนึงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ จนว่างจากสิ่งอื่น เช่น สำคัญแต่ป่า (อร□ฺ□ส□ฺ□า)เป็นอารมณ์ ไม่สำคัญถึงบ้านหรือมนุษย์ ก็จะว่างจากความสำคัญว่าบ้าน (คามส□ฺ□า) และความสำคัญว่ามนุษย์ (มนุสฺสส□ฺ□า)

ในที่นี้หมายถึง สุญญตา นัยที่ ๔ และหมายถึง สุญญตาวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยความว่างของพระขีณาสพทั้งหลาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุญญตผลสมาบัติ

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำทูลถามของพระเถระ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

อรรถกถาอธิบายไว้ว่า ก่อนที่ท่านพระอานนท์จะเข้าเฝ้าทูลถามเรื่องนี้ ท่านได้เข้าสุญญตผลสมาบัติอยู่ในที่หลีกเร้นของท่าน ขณะนั้น มีความว่างปรากฏขึ้น ท่านจึงอยากจะทราบสุญญตกถาจากพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปทูลถาม (ม.อุ.อ. ๓/๑๗๖/๑๐๘)

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬสุญญตสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบมีอุปมาอุปไมยประกอบ

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า พระดำรัสที่ท่านรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ ขณะประทับอยู่ที่นิคมนครกะของเจ้าศากยะ แคว้นสักกะว่า □อานนท์ ปัจจุบันนี้ เราอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมโดยมาก□ นั้น ท่านฟังมาถูกต้องหรือไม่ จำได้ถูกต้องหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ถูกต้อง ตรัสยืนยันว่า ทั้งก่อนหน้านั้น และขณะที่ตรัสนั้น พระองค์ทรงอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมโดยมาก ทรงอุปมาว่า ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา (ขณะนั้น) ว่างจากช้าง โค ม้า และลา

ว่างจากทองและเงิน ว่างจากชุมชนชายหญิง ไม่ว่างอยู่อย่างเดียว คือ ภิกษุสงฆ์ ข้อนี้ฉันใด ภิกษุก็เหมือนกัน ถ้าไม่ใส่ใจความสำคัญว่าบ้าน ความสำคัญว่ามนุษย์ ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าป่า อยู่ จิตของภิกษุนั้นก็แล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าป่า อย่างเดียวเท่านั้น

จากนั้นทรงแสดงสุญญตาวิหารธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไปตามลำดับอีก ๗ ขั้น เพื่อระงับความกระวนกระวายที่มีอยู่ในแต่ละความสำคัญ(สัญญา) ดังนี้

๑. ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าแผ่นดิน แทนความสำคัญว่าป่า

๒. ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ แทนความสำคัญว่าแผ่นดิน

๓. ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ แทนความสำคัญว่าอากาสานัญจายตนะ

๔. ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ แทนความสำคัญว่าวิญญาณัญจายตนะ

๕. ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ แทนความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ

๖. ให้ใส่ใจแต่เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต แทนความสำคัญว่าเนวสัญญานา-สัญญายตนะ

๗. ให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งเจโตสมาธิ จนจิตหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ ก็จะหลุดพ้นจากความกระวนกระวายที่มีอยู่ในเจโตสมาธิ คงมีแต่ความกระวนกระวายที่เนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยกาย เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัย ชั่วชีวิตนี้เท่านั้น

ทรงสรุปว่า การที่จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเป็นการก้าวเข้าสู่ความว่าง (สุญญตา) อย่างแท้จริง ไม่คลาดเคลื่อน บริสุทธิ์ ยอดเยี่ยมยิ่งนัก

๑.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายวิธีปฏิบัติสุญญตา-วิหารธรรมไว้ถึง ๘ ขั้นจากต่ำไปหาสูง หรือจากหยาบไปหาละเอียด น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ทรงประกาศไว้ในตอนท้ายว่า ในอดีต ในปัจจุบันและแม้ในอนาคต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเข้าสุญญตา(สุญญตผลสมาบัติ) อันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็เข้าสุญญตาอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมนี้เท่านั้น

๒. มหาสุญญตสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

มหาสุญญตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยสุญญตา สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า สุญญตา ในที่นี้หมายถึงสุญญตาวิหารธรรมเช่นเดียวกับในจูฬสุญญต-สูตร แต่เนื้อหาของพระสูตรกว้างขวางกว่า จึงชื่อว่า สูตรใหญ่ (มหา)

๒.๑ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมีท่านพระอานนท์เป็นต้น ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะของภิกษุหลายรูปในที่นั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหาสุญญตสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง มีอุปมา อุปไมยประกอบ

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

เช้าวันหนึ่งขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ซึ่งเป็นช่วงจีวรกาล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงกบิลพัสดุ์ หลังจากเสด็จกลับและเสวยพระกระยาหารเสร็จ ได้เสด็จเข้าไปในวิหารของเจ้าการเขมกศากยะ เพื่อทรงพักผ่อนกลางวัน ได้ทอดพระเนตรเสนาสนะจำนวนมากที่เขาจัดไว้ภายในวิหารนั้น ในตอนเย็นได้เสด็จไปยังวิหารของเจ้าฆฏายศากยะที่ท่านพระอานนท์และภิกษุจำนวนมากกำลังตัดเย็บจีวรกันอยู่ ตรัสถามท่านพระอานนท์ว่า ในวิหารของเจ้าการเขมกศากยะ มีเสนาสนะจำนวนมาก ภิกษุไปพักที่นั้นกันเป็นจำนวนมากหรือ

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ภิกษุไปพักที่นั้นเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นจีวร-กาล ภิกษุทั้งหลายมาร่วมกันทำจีวร พระผู้มีพระภาคตรัสตำหนิว่า การที่ภิกษุพอใจในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีประกอบเนือง ๆ ในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะไม่ดีเลย แล้วทรงอธิบายเหตุผลโดยละเอียดมีใจความว่า

๑. เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้อยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะจะได้รับความสุขจากการออกบวช ความสุขจากความสงัด ความสุขจากความสงบ ความสุขจากการตรัสรู้ และจะได้บรรลุเจโตวิมุตติ ภิกษุผู้หลีกออกจากหมู่คณะไปอยู่แต่ผู้เดียวเท่านั้น จึงจะได้รับความสุขเหล่านี้ และจะบรรลุเจโตวิมุตติได้

๒. ทรงเห็นว่า รูปที่ไม่ก่อให้เกิดโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสนั้น ไม่มีเลยแม้แต่อย่างเดียว

๓. พระองค์ตรัสรู้สุญญตาวิหารธรรมและทรงอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมนั้น ถึงจะมีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชามหากษัตริย์ อำมาตย์ของพระราชา หรือเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์มาเฝ้าขณะนั้น พระองค์ก็ทรงอยู่ด้วยความสุขเหล่านั้น

๔. จากนั้นทรงอธิบายวิธีฝึกและวิธีอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม ดังนี้

ก. ลำดับการฝึกให้มีสุญญตาวิหารธรรม

๑. ให้ตั้งจิตไว้ภายใน ทำจิตให้สงบ ให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น โดยฝึกสมาธิจนได้ฌาน ๔

๒. ให้ใส่ใจสุญญตาภายใน และฝึกจนมีสัมปชัญญะในสุญญตาภายใน

๓. ให้ใส่ใจสุญญตาภายนอก และฝึกจนมีสัมปชัญญะในสุญญตาภายนอก

๔. ให้ใส่ใจสุญญตาทั้งภายในและภายนอก และฝึกจนมีสัมปชัญญะในสุญญตาทั้งภายในและภายนอก

๕. ให้ใส่ใจอาเนญชสมาบัติ (อรูปฌาน) และฝึกจนมีสัมปชัญญะในอาเนญชสมาบัติ

ข. วิธีอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม

๑. ขณะที่ภิกษุอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมนี้ ถ้าจิตน้อมไปเพื่อจะเดิน จงกรม ยืน เดิน นั่ง นอน พูด หรือตรึก ก็ให้ทำตามนั้นโดย

มีสติสัมปชัญญะกำกับทุกอิริยาบถ เพื่อมิให้บาปอกุศล คือ อภิชฌาและโทมนัสเข้าครอบงำจิตได้

๒. ให้พิจารณาจิตของตนอยู่เนือง ๆ เพื่อมิให้มีฉันทราคะในกามคุณ ๕ เกิดขึ้นได้

๓. ให้พิจารณาการเกิด-ดับของอุปาทานขันธ์ ๕ เพื่อละอัสมิมานะในอุปาทานขันธ์ ๕

ทรงสรุปว่าการอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมนี้ เป็นกุศลโดยส่วนเดียว ไกลจากข้าศึก เป็นโลกุตตระ มารขัดขวางไม่ได้

๕. ในตอนท้าย ทรงตักเตือนและแนะนำภิกษุเหล่านั้น ดังนี้

๕.๑ อย่าติดตามพระองค์ เพื่อฟังสุตตะ เคยยะ และเวยยากรณะเท่านั้น แต่ให้ฟังเรื่องความมักน้อย สันโดษ ความสงัด การไม่คลุกคลีกัน การปรารภความเพียร เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลส ทำให้จิตน้อมไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และนิพพาน

การติดตามพระองค์เพื่อฟังสุตตะ เคยยะ และเวยยากรณะเท่านั้น จะเป็นเหตุให้เกิดอุปัททวะ ๓ ประการ คืออุปัททวะของอาจารย์ อุปัททวะของศิษย์ และอุปัททวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งร้ายแรงกว่าอุปัททวะ ๒ ประการแรก

๕.๒ ให้ปฏิบัติต่อพระองค์เหมือนมิตร อย่าปฏิบัติเหมือนศัตรู เพราะจะทำให้มีประโยชน์สุขตลอดกาลนาน ส่วนพระองค์เองก็จะไม่

ประคับประคองสาวกเหมือนช่างหม้อประคับประคองภาชนะดิน แต่จะทรงสอนโดยการข่มและการยกย่อง ผู้มีสาระ(มรรคผล) จึงจะทนอยู่ได้

๒.๕ ข้อสังเกต

อรรถกถาอธิบายว่า พระสูตรนี้มีชื่ออย่างอื่นอีก ๒ ชื่อ คือ (๑) มหา-สุญญตาปฏิปัตติสูตร (พระสูตรว่าด้วยการปฏิบัติสุญญตาวิหารธรรม สูตรใหญ่)

(๒) คณเภทนสูตร (พระสูตรว่าด้วยการแยกคณะ คือทรงสอนให้หลีกออกจาก

หมู่คณะ ให้ยินดีในการอยู่ผู้เดียว)

อรรถกถาอธิบายความเป็นมาของพระสูตรนี้ว่า ก่อนหน้านี้ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงพบว่า มีภิกษุ ๑๐ รูป หรือ ๑๒ รูปอยู่ร่วมกันในเสนาสนะหนึ่ง ๆ ครั้นทอดพระเนตรเห็นเสนาสนะจำนวนมากที่เขาจัดไว้ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ ทรงเห็นอุปัททวะ(อันตราย) จากการคลุกคลีด้วยหมู่คณะของภิกษุทั้งหลาย ที่จะเกิดแก่สงฆ์ในกาลข้างหน้า ทรงคิดจะบัญญัติสิกขาบท ห้ามภิกษุอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ แต่ทรงทำไม่ได้ จึงทรงแสดงพระสูตรนี้แทนการบัญญัติสิกขาบท เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องป้องกันภัยดังกล่าวแล้ว ท่านอุปมาไว้ว่า พระสูตรนี้เหมือนกระจกบานใหญ่ที่ส่องให้เห็นทั้งตัวซึ่งเขาติดตั้งไว้ที่ประตูเมือง เพื่อให้คนทั้งหลายมี

พระราชาเป็นต้นตรวจดูโทษของตน จะได้เป็นผู้ไม่มีโทษฉันใด หลังพุทธปรินิพพานไป

แล้ว ๕,๐๐๐ ปี กุลบุตรผู้นึกถึงพระสูตรนี้แล้วหลีกออกจากหมู่คณะ อยู่แต่ผู้เดียว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ฉันนั้น (ม.อุ.อ. ๓/๑๘๕/๑๑๒-๑๑๓)

๓. อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยอัจฉริยัพภูตธรรมของ

พระพุทธองค์ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า อัจฉริยัพภูตธรรม หรืออัจฉริยอภูตธรรม แปลว่า ความอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ หมายถึงคุณลักษณะพิเศษเฉพาะไม่ปรากฏทั่วไป

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระอานนท์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปัตติกะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอัจฉริยัพภูตธัมมสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบรายงาน

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

วันหนึ่ง หลังจากกลับจากบิณฑบาตและฉันภัตตาหารแล้ว ภิกษุจำนวนมากนั่งสนทนากันที่หอประชุมว่า น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏที่พระผู้มีพระภาคทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ทรงสามารถระลึกถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้า

ทั้งหลายในอดีตได้แจ่มแจ้งทั้งหมด ท่านพระอานนท์ซึ่งร่วมอยู่ในที่ประชุมนั้น ก็ได้กล่าวเสริมว่า พระตถาคตทั้งหลายทรงเป็นผู้น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ และทรงประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ

ครั้นสนทนาถึงตรงนี้ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาสู่ที่ประชุมนั้น ตรัสถามว่า สนทนาเรื่องอะไร เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลให้ทรงทราบ จึงรับสั่งให้ท่านอธิบายธรรมอันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏของพระองค์ให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง เพื่อ

จดจำไว้

ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลรายงานความน่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏของ

พระองค์ ๑๙ ประการที่ได้สดับรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ เมื่อกราบทูลจบ พระองค์ทรงเพิ่มประการที่ ๒๐ ให้ รวมเป็นอัจฉริยัพภูตธรรม ๒๐ ประการ และรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายจดจำไว้

๓.๕ ข้อสังเกต

อัจฉริยัพภูตธรรมนี้ บางส่วนพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในมหาปทานสูตร

(ที.ม. (แปล) ๑๐/๑๗-๓๒/๑๐-๑๕) มีชื่อเรียกตอนนั้นว่า โพธิสตฺตธมฺมตา คือธรรมดาของพระโพธิสัตว์มี ๑๖ ประการ และตรัสเล่าถึงความอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏของพระองค์ ๕ ประการที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ซึ่งเป็นข้อความตอนหนึ่ง ในมหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. (แปล) ๑๐/๑๗๐-๑๗๑/๑๑๗-๑๑๘)

ที่ท่านพระอานนท์กราบทูลรายงานว่า ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์ คงหมายถึง ที่ตรัสไว้ในพระสูตรทั้งสองนี้ด้วยแน่นอน ควรอ่านพระสูตรทั้งสองนี้ประกอบด้วย

๔. พักกุลัตเถรัจฉริยสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

พักกุลัตถรัจฉริยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยอัจฉริยธรรมของพระพักกุล-

เถระ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระพักกุลแสดงแก่อเจลกัสสปปริพาชก ขณะพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อตอบปัญหาของปริพาชกนั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพักกุลัตเถรัจฉริยสูตรเป็นการสนทนาธรรมแบบถาม - ตอบ

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

อเจลกัสสปปริพาชก ผู้เป็นสหายเก่าได้ถามปัญหาท่านพระพักกุลว่า ที่บวช

มา ๘๐ พรรษา ท่านเสพเมถุนธรรม (มีเพศสัมพันธ์) กี่ครั้ง พระเถระตอบว่า ไม่ควรถามเช่นนั้น แต่ควรถามว่า มีกามสัญญา (ความคิดเกี่ยวกับกาม) กี่ครั้ง จากนั้นท่านได้ตอบเองว่า ท่านไม่เคยมีกามสัญญาเลย

อเจลกัสสปปริพาชกได้ถามถึงพยาปาทสัญญา วิหิงสาสัญญา วิตก ๓ และข้อวัตรปฏิบัติอื่น ๆ อีก รวมทั้งหมด ๓๕ ประการ ซึ่งแต่ละข้อท่านพระพักกุละ

ตอบว่า ไม่เคยมีเลย อเจลกัสสปริพชกก็ยอมรับว่าเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคย

ปรากฏ จึงขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาและได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ องค์หนึ่ง

ต่อมาท่านพระพักกุละประกาศให้ภิกษุทั้งหลายทราบว่า ท่านจะปรินิพพานและได้ปรินิพพานในวันนั้น ตามที่ท่านประกาศไว้ ท่านพระกัสสปะ(อเจลกัสสปะ)

ก็ยอมรับว่าเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ (ประการที่ ๓๖)

๔.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้กล่าวถึงอัจฉริยธรรมของท่านพระพักกุละ โดยเน้นการประพฤติปฏิบัติของท่านเป็นสำคัญ ท่านเป็นพระมหาสาวกรูปหนึ่ง เป็นบุตรของเศรษฐีชาวกรุงโกสัมพี ที่ชื่อว่า พักกุละ (คนสองตระกูล หรือผู้ที่สองตระกูลเลี้ยง) เพราะตอนเป็นทารกขณะที่พี่เลี้ยงนำไปอาบน้ำ ท่านถูกปลาใหญ่กลืนลงไปอยู่ในท้อง ต่อมาปลา นั้นได้ถูกจับได้ที่เมืองพาราณสี และถูกขายให้ภรรยาเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี เมื่อผ่าท้องปลาพบเด็กจึงให้เลี้ยงไว้เป็นบุตร เมื่อมารดาเดิมได้ทราบข่าวจึงขอบุตรคืน แต่ตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดนำไปให้พระราชาตัดสิน ทรงตัดสินให้เป็นทายาทของทั้งสองตระกูล ท่านจึงชื่อพักกุละ เมื่ออายุ ๘๐ ปี ได้ฟังธรรมจาก พระผู้มีพระภาค จึงทูลขอบวช ในวันที่ ๘ ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ (ได้รับ เอตทัคคะในทางเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีสุขภาพดีเยี่ยม) (ม.อุ.อ. ๓/๒๐๙/๑๓๘-๑๔๐) ขณะสนทนาธรรมในพระสูตรนี้ ท่านบวชได้ ๘๐ พรรษา หมายถึงท่านมีอายุยืนถึง ๑๖๐ ปี (ที.ม.อ. ๒/๕/๗)

๕. ทันตภูมิสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

ทันตภูมิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยภูมิของผู้ได้รับการฝึกแล้ว ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สามเณรอจิรวตะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของสามเณรเรื่องที่

ชยเสนราชกุมาร (พระโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร) ไม่ทรงเชื่อว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ จะบรรลุจิตเตกัคคตา (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว)ได้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของทันตภูมิสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถาม-ตอบ มีอุปมาอุปไมยประกอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับสามเณรอจิรวตะว่า ชยเสนราชกุมารยังบริโภคกาม จักทรงรู้เห็นสภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียวได้อย่างไร เหมือนช้าง ม้า โค ที่ไม่ได้ฝึกก็ไม่สำเร็จภูมิของสัตว์ที่ฝึกแล้ว เหมือนผู้ยืนอยู่ที่เชิงภูเขามองไม่เห็นสิ่งที่ผู้ยืนอยู่บนยอดภูเขามองเห็น

ทรงแสดงอุปมาต่อไปว่า พระองค์ฝึกมนุษย์และเทวดาเหมือนควาญช้างฝึกช้างป่า คือ ควาญช้างจับช้างป่ามาทั้งที่ช้างนั้นยังห่วงถิ่นของตนแล้วนำมาฝึกฝนด้วยวิธีการต่าง ๆ จนช้างป่าเหมาะที่จะเป็นช้างทรงของพระราชา พระองค์ก็เช่นกันทรงฝึกมนุษย์และเทวดาซึ่งยังห่วงถิ่นคือกามคุณ ๕ จนกลายเป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะ และเป็นพระทักขิไณยบุคคล

ทรงแนะนำให้สามเณรอจิรวตะแสดงอุปมาอุปไมยแก่ชยเสนราชกุมารอย่างที่ทรงสอน ชยเสนราชกุมารก็จะเข้าพระทัยได้ และจะทรงเลื่อมใสแน่นอน

๕.๕ ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้มีความลึกซึ้งมาก เพราะทรงแสดงตั้งแต่ภูมิของผู้ที่ยังไม่ได้ฝึก จนถึงภูมิของผู้ที่ได้รับการฝึกแล้ว คือภูมิของพระอรหันต์ แต่เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอธิบายโดยใช้อุปมาอุปไมยประกอบหลายข้อเพื่อให้เหมาะกับผู้ฟังระดับ

ต่าง ๆ จึงทำให้อ่านเข้าใจได้ง่าย

ขอให้สังเกตว่า ที่ทรงอธิบายโดยใช้อุปมาอุปไมยอย่างนี้ ก็เพราะทรงประสงค์จะสอนวิธีแสดงธรรมแก่สามเณรอจิรวตะไปในตัวด้วย

๖. ภูมิชสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

ภูมิชสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระภูมิชะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

ท่านพระภูมิชะเป็นพระมาตุละ(ลุง) ของชยเสนราชกุมาร

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระภูมิชะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของท่านพระภูมิชะ เรื่องวาทะของสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่ชยเสนราชกุมารนำมาตรัสถามท่าน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของภูมิชสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบมีอุปมาอุปไมย

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระภูมิชะกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ชยเสนราชกุมารมาตรัสถามท่านว่า พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอย่างไรเกี่ยวกับวาทะของสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่ว่า บุคคลจะตั้งความหวัง ไม่ตั้งความหวัง ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวัง ตั้งความหวังก็มิใช่ ไม่ตั้งความหวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็จะไม่สามารถบรรลุผลอะไรได้เลย ท่านตอบชยเสนราชกุมารไปว่า ท่านยังมิได้สดับรับฟังมาจากพระองค์โดยตรง แต่คิดว่าพระองค์คงจะตรัสตอบโดยใช้ความแยบคาย

และความไม่แยบคาย เป็นเครื่องตัดสิน ชยเสนราชกุมารจึงตรัสว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัสตอบอย่างนั้น ก็ทรงมีความรู้เหมือนสมณพราหมณ์พวกอื่น

พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองว่าท่านพระภูมิชะตอบถูกแล้ว จากนั้นทรงอธิบายว่าความแยบคาย หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ความไม่แยบคายหมายถึงมิจฉา-มรรคมีองค์ ๘ และทรงยกอุปมาขึ้นมาแสดงว่า ถ้าสมณพราหมณ์มีมิจฉามรรค

มีองค์ ๘ จะตั้งความหวังหรือไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้เพราะไม่แยบคาย เหมือนคนอยากได้น้ำมัน แต่คั้นเอาจากทราย เหมือนต้องการนมสด แต่รีดเอาจากเขาแม่โค เหมือนต้องการเนยข้น แต่กวนเอาจากน้ำ เหมือนต้องการไฟ แต่เอาไม้สดมียางมาสีไฟ

นอกจากนี้ยังตรัสอุปมาฝ่ายตรงข้ามที่มีผลด้วย

ในตอนท้ายตรัสว่า ถ้าพระภูมิชะแสดงธรรมแก่ชยเสนราชกุมารด้วยอุปมา ๔ ข้อนี้ ชยเสนกุมารจะต้องเลื่อมใสแน่นอน

๖.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้คล้ายกับทันตภูมิสูตรมาก คือว่าด้วยวิธีแสดงธรรมด้วยอุปมาอุปไมย ให้เป็นไปตามภูมิปัญญาของผู้ฟัง ซึ่งเป็นผู้เยาว์ คือ ชยเสนราชกุมาร

๗. อนุรุทธสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

อนุรุทธสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระอนุรุทธะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลผู้แสดงพระสูตร

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอนุรุทธะแสดงแก่ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ที่บ้านของช่างไม้ในกรุงสาวัตถี เพื่อตอบปัญหาของช่างไม้นั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดเข้าในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอนุรุทธสูตร เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม - ตอบ

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะถามท่านพระอนุรุทธะว่าธรรม ๒ ประการ คือ (๑) เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้ (๒) เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถเป็นอันเดียวกันต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

พระเถระตอบว่า มีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกัน โดยอธิบายว่า

เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้ เป็นการแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และ

อุเบกขาจิตไปทุกทิศ ทุกโลก ทุกสถานไม่มีขอบเขต ส่วนเจโตวิมุตติอันเป็น

มหัคคตะ เป็นการแผ่จิตไปสู่จุดใดจุดหนึ่ง คือ โคนไม้ เขตบ้าน อาณาจักร แผ่นดินซึ่งมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต แห่งใดแห่งหนึ่งหรือ ๒-๓ แห่ง จากนั้น

พระเถระได้กล่าวถึงการเข้าถึงภพ ๔ ประการ

ในตอนท้ายท่านพระอนุรุทธได้สนทนากับท่านพระสภิยกัจจานะในเรื่องเหตุที่ทำให้เทพมีรัศมีต่าง ๆ กัน

๗.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ ยืนยันว่าเทพมีจริง โดยท่านพระอนุรุทธะกล่าวในตอนท้ายพระสูตรว่า ท่านเคยอยู่ร่วม เคยเจรจา และเคยร่วมสนทนากับเทพจำพวกต่าง ๆ มาแล้ว ขอให้อ่านโดยละเอียด จะพบว่าเทพนิยายแบบพุทธต่างกับเทพนิยายของลัทธิและศาสนาพวกเทวนิยมทั้งหลาย

๘. อุปักกิเลสสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

อุปักกิเลสสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยอุปกิเลส ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตร

คำว่า อุปกิเลส แปลว่า เครื่องเศร้าหมอง สิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติวิปัสสนาที่เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ เกิดขึ้นสืบเนื่องจากพวกภิกษุในกรุงโกสัมพีเกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะวิวาท ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามก็ไม่เชื่อฟัง พระองค์จึงตรัสคาถาปรารภเหตุการณ์นั้นแล้วเสด็จไปทางบ้านพาลก-

โลณการคาม ท่านพระภคุได้รับเสด็จ จากนั้นเสด็จไปยังป่าปาจีนวังสทายวัน ซึ่งท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละพักอยู่ที่นั่น พระองค์ได้ตรัสถามถึงความเป็นอยู่และทรงสนทนากับพระเถระทั้ง ๓ รูปถึงเรื่องการปฏิบัติธรรมและอุปกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติธรรม แล้วทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอุปักกิเลสสูตรเป็นการสนทนาธรรมแบบพรรณนาโวหาร และสาธกโวหารประกอบ

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามถึงญาณทัสสนะของพระเถระทั้ง ๓ รูป เมื่อท่านเหล่านั้นกราบทูลว่า สามารถจำแสงสว่างและเห็นรูปได้ แต่ไม่นาน พระองค์

จึงตรัสเล่าถึงการปฏิบัติของพระองค์ ซึ่งทรงพบอุปสรรคเช่นนั้นเหมือนกัน แต่

ทรงพิจารณาจนเห็นอุปกิเลส ๑๑ ประการ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เป็นเช่นนั้น คือ (๑) วิจิกิจฉา (๒) อมนสิการ (การไม่ใส่ใจ) (๓) ถีนมิทธะ (๔) ความสะดุ้งกลัว (๕) ความปลาบปลื้ม (๖) ความชั่วหยาบ (๗) ความเพียรที่ปรารภเกินไป

(๘) ความเพียรที่หย่อนเกินไป (๙) ตัณหาที่คอยกระซิบ (๑๐) นานัตตสัญญา (ความหมายรู้สิ่งต่าง ๆ) (๑๑) ลักษณะที่เพ่งรูปมากเกินไป

เมื่อทรงละอุปกิเลสเหล่านี้แล้วจึงทรงเจริญสมาธิ ๓ ประการได้ คือ

(๑) สมาธิที่มีวิตก มีวิจาร ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร ไม่มีทั้งวิตกและวิจาร

(๒) สมาธิที่มีปีติ ไม่มีปีติ สหรคตด้วยความสุข (๓) สมาธิที่สหรคตด้วยอุเบกขา เมื่อทรงเจริญสมาธิเช่นนี้แล้ว ญาณทัสสนะจึงได้เกิดขึ้นแก่พระองค์

๘.๕ ข้อสังเกต

เหตุการณ์ตอนต้นของพระสูตรนี้ กล่าวถึงการทะเลาะวิวาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี แต่เป็นการกล่าวไว้โดยย่อ ผู้ต้องการศึกษารายละเอียดให้ดูในโกสัมพิก-ขันธกะ (วิ.ม. (แปล) ๕/๔๕๑/๓๓๓)

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ในพระสูตรนี้กล่าวถึงสมาธิ ๓ แต่ไม่ทรง จำแนกเป็นข้อ ๆ คัมภีร์ปปัญจสูทนี (ม.อุ.อ. ๓/๒๔๕/๑๕๑) กล่าวอธิบายไว้ดังนี้

๑. สมาธิที่มีวิตก วิจาร ได้แก่ ฌานที่ ๑

๒. สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร ได้แก่ ฌานที่ ๒ ในฌาน ๕

๓. สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร ได้แก่ ฌานที่ ๒, ๓, ๔ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๓, ๔, ๕ ในฌาน ๕

๔. สมาธิที่มีปีติ ได้แก่ ฌานที่ ๑, ๒ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๑,๒,๓ ในฌาน ๕

๕. สมาธิที่ไม่มีปีติ ได้แก่ ฌานที่ ๓, ๔ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๔, ๕ ในฌาน ๕

๖. สมาธิที่สหรคตด้วยสุข ได้แก่ ฌานที่ ๑, ๒, ๓ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๑, ๒, ๓, ๔ ในฌาน ๕

๗. สมาธิที่สหรคตด้วยอุเบกขา ได้แก่ ฌานที่ ๔ ใน ฌาน ๔ และฌานที่ ๕ ในฌาน ๕

๙. พาลปัณฑิตสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

พาลปัณฑิตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตร

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ทราบลักษณะของคนพาลและบัณฑิต ผลวิบากของความเป็นคนพาลและบัณฑิต เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของพาลปัณฑิตสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบมีอุปมาอุปไมย

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงลักษณะของคนพาล ๓ ประการ คือ คิดแต่เรื่องชั่ว พูดแต่เรื่องชั่ว ทำแต่กรรมชั่ว คนพาลจึงได้รับทุกขโทมนัส ๓ ประการ ในปัจจุบัน หลังจากตายไป ก็จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หรือไปเกิดในภูมิของสัตว์ดิรัจฉาน ส่วนลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการ คือ คิดแต่เรื่องดี พูดแต่เรื่องดี ทำแต่กรรมดี จึงได้รับสุขโสมนัส ๓ ประการ ในปัจจุบัน หลังจากตายไป ก็จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งเป็นสถานที่น่าปรารถนา หรือถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลสูง มีรูปงาม มีลาภ มีโอกาสประพฤติสุจริต

๙.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ กล่าวยืนยันว่า เรื่องนรก สวรรค์ มีจริง แต่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

๑๐. เทวทูตสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

เทวทูตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยเทวทูต ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นทราบผลแห่งกรรมชั่วและกรรมดีตามหลักคำสอนของพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของเทวทูตสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบสาธกนิทาน มีอุปมาอุปไมยประกอบ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พระองค์ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายทั้งที่ทำกรรมดี และกรรมชั่ว กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยพระจักษุทิพย์ เหมือนบุคคลยืนอยู่ระหว่างเรือน ๒ หลังที่มีประตูตรงกัน เห็นคนทั้งหลายเข้าออกในเรือนทั้งสองนั้นชัดเจน ฉะนั้น

ตรัสเล่าว่า สัตว์ที่ทำกรรมชั่ว ตายแล้วไปเกิดในนรก ถูกพญายมสอบสวน ซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูต ๕ คือ (๑) เด็ก (๒) คนชรา (๓) คนเจ็บ (๔) คน

ที่ทำความผิดแล้วถูกลงอาญา (๕) คนตาย ว่า รู้จักไหม ต่างตอบว่า ไม่รู้จัก เพราะมัวประมาทอยู่ สัตว์เหล่านั้นจึงถูกลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น เอาตะปูเหล็กตอกมือ เท้า และกลางอก เอาขวานถาก เอามีดเฉือน จับเทียมรถให้วิ่งไปมาบนแผ่นดินร้อน บังคับให้ขึ้นลงภูเขาถ่านเพลิง ถูกจับศีรษะทุ่มลงในกระทะทองแดงแล้วต้มให้เดือดจนตัวพอง ถูกจับทุ่มลงในมหานรกและนรกอื่น ๆ อีก เช่น คูถนรก (นรกอุจจาระ) กุกกุลนรก (นรกเถ้าร้อน)

ทรงสรุปว่า เรื่องนี้ พระองค์มิได้ทรงสดับมาจากใคร แต่ทรงทราบด้วยพระองค์เอง

ในตอนท้าย ตรัสเป็นคาถาประพันธ์ไว้มีใจความว่า ผู้ที่ถูกเทวทูตตักเตือนแล้ว แต่ยังประมาทอยู่ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน ส่วนผู้ถูกเทวทูตตักเตือนแล้วไม่ประมาท ย่อมมีความสุข สิ้นทุกข์ทั้งปวงได้

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้ก็เป็นอีกสูตรหนึ่ง ที่ยืนยันว่า นรกมีจริง และมีหลายชนิด สำหรับลงโทษผู้ทำกรรมชั่วระดับต่าง ๆ

อรรถกถาอธิบายไว้ว่า ผู้ฟังพระสูตรนี้แล้วเกิดความเลื่อมใส ตั้งใจปฏิบัติธรรมก็จะบรรลุธรรมชั้นสูงได้ เช่น ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เรียนพระสูตรนี้แล้ว เกิดความเลื่อมใสขอเรียนกัมมัฏฐานแล้วลงมือปฏิบัติจนบรรลุเป็นพระโสดาบัน นอกจากนี้ อรรถกถายังระบุไว้ด้วยว่า ได้มีผู้บรรลุอรหัตตผลจำนวนนับไม่ถ้วน เพราะเรียนพระสูตรนี้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ไว้ (ม.อุ.อ. ๓/๒๗๐/๑๗๒-๑๗๓)

๔. วิภังควรรค

วิภังควรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยการจำแนกธรรม ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตร ๘ สูตรและตามเนื้อหาสาระของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๒ สูตร

พระสูตร ๘ สูตร ได้แก่ คือ

๑. จูฬกัมมวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรเล็ก
๒. มหากัมมวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรใหญ่
๓. สฬายตนวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ
๔. อุทเทสวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยอุทเทสและวิภังค์
๕. อรณวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกธรรมที่ไม่มีกิเลส
๖. ธาตุวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกธาตุ

๗. สัจจวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกสัจจะ

๘. ทักขิณาวิภังคสูตร พระสูตรว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน

พระสูตรทั้ง ๑๒ สูตรในวรรคนี้ มีสาระสำคัญดังนี้

๑. ภัทเทกรัตตสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

ภัทเทกรัตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า ภัทเทกรัตตะ ที่แปลว่า ผู้มีราตรีเดียวเจริญนั้น หมายถึงผู้มีความเพียรเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเพียง ๑ วัน กับ ๑ คืน ก็เจริญในธรรมได้

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้เร่งปฏิบัติธรรมเพื่อผลในปัจจุบัน ไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และที่ยังไม่มาถึง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของภัทเทกรัตตสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

มี ๓ ตอน คือ ภาคอุทเทส ภาควิภังค์ (นิทเทส) และภาคนิคมน์ ภาคอุทเทสเป็นร้อยกรอง คือคาถา ภาควิภังค์หรือนิทเทสเป็นร้อยแก้วหรือเวยยากรณะ ส่วนภาคนิคมน์ ยกภาคอุทเทสมาแสดงซ้ำ

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงอุทเทสและวิภังค์ของผู้มีราตรีเดียวเจริญให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงตรัสเป็นคาถาว่า

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง
สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอันละไปแล้ว
และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอันยังไม่มาถึง
ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน
ไม่ง่อนแง่นไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ
บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง
บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว
ฯลฯ

ภาควิภังค์ (นิทเทส)

พระผู้มีพระภาคทรงยกเอาคำในอุทเทส ๖ คำมาตั้งเป็นคำปุจฉาแล้วทรง

วิสัชนาไปแต่ละคำ คำที่ทรงยกมาตั้งเป็นคำปุจฉา คือ

๑. บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วเป็นอย่างไร

๒. บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างไร

๓. บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงเป็นอย่างไร

๔. บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงเป็นอย่างไร

๕. บุคคลง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร

๖. บุคคลไม่ง่อนแง่นในธรรมที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร

ภาคนิคมน์

เมื่อทรงอธิบายคำปุจฉา ๖ คำนั้นแล้ว ก็ทรงสรุปเป็นคาถา คือทรงยกคำอุทเทสมาแสดงซ้ำอีก

๑.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ นักวิชาการทางปรัชญาตีความว่า พระพุทธศาสนาเป็นปฏิฐานนิยม (positivism) เพราะทรงให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เป็นปัจจุบัน เหมือนพวกปฏิฐานนิยม๑ แต่พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงปฏิเสธเรื่องอดีตและเรื่องอนาคต ในที่นี้ทรงเน้นการ

ปฏิบัติ ไม่ใช่เรื่องทฤษฎี ดังที่ตรัสไว้ว่า

บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วันนี้ทีเดียว

ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้

เพราะว่า ความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น

ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย

พระสูตรนี้ มีความหมายครบทั้ง ๓ แบบ คืองามในเบื้องต้นด้วยคำอุทเทส งามในท่ามกลางด้วยคำวิภังค์ และงามในที่สุดด้วยคำนิคมน์

นอกจากนี้ ยังถือว่าเป็นต้นแบบของภัทเทกรัตตสูตรอื่น ๆ อีก ๓ สูตร คือ พระสูตรที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ในวรรคนี้

๒. อานันทภัทเทกรัตตสูตร

๒.๑ ที่มาของพระสูตร

อานันทภัทเทกรัตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระอานนท์แสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้แสดงพระสูตร

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระอานนท์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาอุทเทสและวิภังค์ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในภัทเทกรัตตสูตร (พระสูตรที่ ๑) เหตุเกิด ของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอานันทภัทเทกรัตตสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง เหมือนพระสูตรที่ ๑ แต่ในที่นี้มีการแสดงถึง ๓ ครั้ง คือ ท่านพระอานนท์แสดง ๒ ครั้ง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงซ้ำอีก ๑ ครั้ง

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

๑. ท่านพระอานนท์นำเอาภัทเทกรัตตสูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้มาแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายที่มาหาท่านที่หอฉัน

๒. เมื่อท่านแสดงจบ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาที่หอฉัน ตรัสถามว่าใครแสดงภัทเทกรัตตสูตร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ท่านพระอานนท์แสดง จึงรับสั่งให้ท่านพระอานนท์แสดงถวาย ท่านจึงแสดงซ้ำเป็นครั้งที่ ๒

๓. เมื่อท่านพระอานนท์แสดงภัทเทกรัตตสูตรจบลง พระผู้มีพระภาคตรัสชมเชย แล้วทรงแสดงซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

รวมความว่า ในอานันทภัทเทกรัตตสูตรมีการแสดงภัทเทกรัตตสูตร ๓ ครั้ง

๒.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ทำไมพระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้ท่านพระอานนท์แสดงภัทเทกรัตตสูตรถวาย และทำไมพระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ซ้ำอีก เมื่อพระเถระแสดงถวายแล้ว

อรรถกถาอธิบายว่า เพราะทรงประสงค์จะชมเชยพระธรรมเทศนานั้นว่า พระเถระแสดงได้ถูกต้องสมบูรณ์ทั้งบทและพยัญชนะ (ม.อุ.อ. ๓/๒๗๘/๑๗๖)

๓. มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

มหากัจจานภัทเทกรัตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพระมหากัจจานะแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้แสดงพระสูตร

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระสมิทธิและภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ ตโปทาราม เขตกรุงราชคฤห์ ตามที่ท่านพระสมิทธิทูลขอ แต่ทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จเข้าที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายขอให้ท่านพระมหา-กัจจานะแสดงวิภังค์ต่อจนจบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหากัจจานภัทเทกรัตตสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง เหมือนพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ต่างแต่ผู้แสดง

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระสมิทธิได้รับคำแนะนำเรื่องอุทเทสและวิภังค์ของผู้มีราตรีเดียวเจริญจากเทวดาองค์หนึ่ง จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วทูลขอให้ทรงแสดงเรื่องนี้ให้ฟัง พระองค์จึงทรงแสดงอุทเทสให้ฟังแล้วทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จเข้าที่ประทับ

ภิกษุทั้งหลายอาราธนาท่านพระมหากัจจานะให้แสดงต่อ พระเถระจึงแสดงวิภังค์และนิคมน์คือสรุปด้วยคำอุทเทส

ภิกษุทั้งหลายชื่นชมธรรมเทศนานั้น และได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลรายงานให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสชมเชยท่านพระมหากัจจานะว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก

เนื้อหาของพระสูตรนี้ทั้งหมด เหมือนภัทเทกรัตตสูตร (พระสูตรที่ ๑) ทุกประการ

๓.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จเข้าที่ประทับนั้น มีพระประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อจะทรงชมเชยบุคคล (ปุคฺคลโถมนตฺถํ) เช่น ที่ปรากฏในมธุปิณฑิกสูตร (ม.มู. (แปล) ๑๒/๑๙๙-๒๐๕/๒๐๙-๒๑๗) และเพื่อจะทรงชมเชยธรรม (ธมฺมโถมนตฺถํ) เช่น ที่ปรากฏในธัมมทายาทสูตร (ม.มู. (แปล) ๑๒/๒๙-๓๓/๒๗-๓๓) ในที่นี้ทรงประสงค์จะชมเชยท่านพระมหากัจจานะ เช่นเดียวกับในมธุปิณฑิกสูตร

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยทรงแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่พระโลมสกังคิยะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้ฟังพระสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระโลมสกังคิยะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ตามที่ท่านพระโลมสกังคิยะทูลขอ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของโลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร เป็นบรรยายโวหาร แบบถามเอง-ตอบเอง เหมือนพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระโลมสกังคิยะ ขณะพักอยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ได้รับคำแนะนำจากจันทนเทพบุตรว่า อุทเทสและวิภังค์ของผู้มีราตรีเดียวเจริญเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ขอให้ศึกษาเล่าเรียนและจดจำไว้ จะมีประโยชน์มาก และจันทนเทพบุตรได้ท่องคาถาอุทเทสให้พระเถระฟัง บอกว่าจำได้เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พวกเทพชั้นดาวดึงส์

ท่านพระโลมสกังคิยะจึงออกเดินทางจากนิโครธาราม มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี กราบทูลเรื่องที่จันทนเทพบุตรแนะนำ และทูลขอให้ทรงแสดงอุทเทสให้ฟัง

พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอุทเทสและวิภังค์แห่งอุทเทสให้ฟัง ดังที่ตรัสไว้ในภัทเทกรัตตสูตรทุกประการ

๔.๕ ข้อสังเกต

จากพระสูตรนี้ ทำให้ทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงภัทเทกรัตตสูตรให้พวกเทพชั้นดาวดึงส์ฟังด้วย แสดงว่าพระสูตรนี้มีความสำคัญมาก คือเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ดังที่จันทนเทพบุตรแนะนำท่านพระโลมสกังคิยะ

๕. จูฬกัมมวิภังคสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

จูฬกัมมวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

ที่เรียกว่า สูตรเล็ก (จูฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับกัมมวิภังคสูตรอีกสูตรหนึ่ง ได้แก่ พระสูตรที่ ๖ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๕ นี้ มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๖ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จูฬกัมมวิภังคสูตร เรียกพระสูตรที่ ๖ ว่า มหากัมมวิภังคสูตร (แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรใหญ่)

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สุภมาณพ โตเทยยบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหาของสุภมาณพ เรื่องเหตุที่ทำให้สัตว์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย เป็นต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของจูฬกัมมวิภังคสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม-ตอบ มีอุปมาอุปไมย ประกอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

สุภมาณพ โตเทยยบุตร ทูลถามถึงเหตุที่ทำให้สัตว์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย เป็นต้น และเหตุที่ทำให้คนเลวและดีต่างกัน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบโดยย่อว่า เป็นเพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมจึงจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน

ภาคนิทเทส

เมื่อมาณพกราบทูลให้อธิบาย จึงตรัสอธิบายเป็น ๗ คู่ คือ

๑. เหตุที่ทำให้อายุสั้น เพราะฆ่าสัตว์
เหตุที่ทำให้อายุยืน เพราะไม่ฆ่าสัตว์

๒. เหตุที่ทำให้มีโรคมาก เพราะเบียดเบียนสัตว์

เหตุที่ทำให้มีโรคน้อย เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์

๓. เหตุที่ทำให้มีผิวพรรณทราม เพราะเป็นผู้มักโกรธ

เหตุที่ทำให้มีผิวพรรณผ่องใส เพราะเป็นผู้ไม่โกรธ

๔. เหตุที่ทำให้มีอำนาจน้อย เพราะมีใจริษยา

เหตุที่ทำให้มีอำนาจมาก เพราะมีใจไม่ริษยา

๕. เหตุที่ทำให้มีโภคะมาก เพราะให้ทาน

เหตุที่ทำให้มีโภคะน้อย เพราะไม่ให้ทาน

๖. เหตุที่ทำให้เกิดในตระกูลต่ำ เพราะกระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่อ่อนน้อม

เหตุที่ทำให้เกิดในตระกูลสูง เพราะไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง อ่อนน้อม

๗. เหตุที่ทำให้มีปัญญาทราม เพราะไม่สอบถามสมณพราหมณ์เรื่อง กุศล อกุศล เป็นต้น

เหตุที่ทำให้มีปัญญามาก เพราะสอบถามสมณพราหมณ์ถึงเรื่องกุศล อกุศล เป็นต้น

เมื่อทรงแสดงจบ สุภมาณพ โตเทยยบุตร ประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

๕.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีเนื้อหาสมบูรณ์ในตัว คือพระผู้มีพระภาคทรงยกพระพุทธภาษิตที่ว่าด้วยกฎแห่งกรรมขึ้นตั้งเป็นอุทเทส แล้วทรงอธิบายขยายความโดยละเอียด เพื่ออนุโลมตามคำถามของสุภมาณพ และได้สาระครบถ้วน

ในด้านสำนวนโวหารนั้นจะเห็นได้ว่า ทรงใช้สำนวนง่าย ๆ ไพเราะ และเหมาะแก่ผู้เริ่มสนใจกฎแห่งกรรมเป็นอย่างยิ่ง

๖. มหากัมมวิภังคสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

มหากัมมวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรม สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ท่านพระสมิทธิ และท่านพระอุทายี ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภเรื่องที่ท่านสมิทธิตอบปัญหาโปตลิบุตรปริพาชกแง่เดียว ไม่ตอบโดยจำแนกตามหลักเหตุและผล เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวสิกะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของมหากัมมวิภังคสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

โปตลิบุตรปริพาชกไปสนทนากับท่านพระสมิทธิซึ่งบวชเพียง ๓ พรรษา

ณ กระท่อมป่าที่ท่านพักว่า เขาได้ยินพระผู้มีพระภาคตรัสว่า กายกรรมไม่จริง วจีกรรมไม่จริง มโนกรรมเท่านั้นจริง สมาบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไร ๆ เลยก็มี ท่านพระสมิทธิกล่าวตอบว่า โปตลิบุตรปริพาชกกล่าวตู่พระผู้มีพระภาค พระองค์มิได้ตรัสเช่นนั้น

โปตลิบุตรปริพาชกถามว่า บุคคลจงใจทำกรรมทางกาย วาจา และใจ จะเสวยผลอะไร ท่านตอบว่าจะเสวยทุกข์ โปตลิบุตรปริพาชกไม่เชื่อแต่ไม่ค้าน

เมื่อโปตลิบุตรปริพาชกจากไปแล้ว ท่านพระสมิทธิได้นำเรื่องนี้ไปบอกแก่ท่านพระอานนท์ พระเถระเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญควรนำขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบจึงชวนท่านพระสมิทธิเข้าเฝ้าและกราบทูลตามที่ท่านพระสมิทธิเล่าให้ฟัง

พระผู้มีพระภาคตรัสตำหนิท่านพระสมิทธิที่ตอบปัญหานั้นเพียงแง่เดียวแทนที่จะตอบโดยวิธีจำแนก

ท่านพระอุทายีซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นได้กราบทูลว่า ท่านพระสมิทธิคงหมายเอาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่สัตว์เสวยว่าเป็นทุกข์ พระองค์ทรงตำหนิท่านพระอุทายี ที่พูดนอกลู่นอกทาง พูดโพล่งออกมาโดยไม่แยบคาย แล้วทรงขยายความว่า โปตลิบุตร หมายถึงเวทนา ๓ ท่านพระสมิทธิควรแยกตอบว่า ถ้าบุคคลจงใจทำกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่ให้ผลเป็นสุข เขาก็ย่อมเสวยสุข ถ้ากรรมนั้นเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ เขาก็ย่อมเสวยทุกข์ และกรรมนั้นเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นอทุกขมสุข เขา ก็ย่อมเสวยอทุกขมสุข

เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลให้ทรงจำแนกกรรม จึงทรงแสดงมหากัมมวิภังค์ โดยละเอียด

ภาคนิทเทส

๑. ทรงยกบุคคล ๔ จำพวก ขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างว่า

จำพวกที่ ๑ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในอบายทุคติ วินิบาต นรก

จำพวกที่ ๒ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

จำพวกที่ ๓ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

จำพวกที่ ๔ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

๒. ทรงอธิบายว่า มีสมณพราหมณ์ ๔ จำพวก ต่างก็มีตาทิพย์ แต่มีวาทะ ต่างกัน ดังนี้

จำพวกที่ ๑ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๑ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมชั่วมี ผลของกรรมชั่วมี

จำพวกที่ ๒ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๒ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมชั่วไม่มี ผลของกรรมชั่วไม่มี

จำพวกที่ ๓ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๓ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมดีมี ผลของกรรมดีมี

จำพวกที่ ๔ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๔ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมดีไม่มี ผลของกรรมดีไม่มี

พระองค์ตรัสว่า ในวาทะเหล่านี้ บางอย่างพระองค์ก็ทรงเห็นด้วย บางอย่างก็ไม่ทรงเห็นด้วย แล้วทรงจำแนกกรรม ผู้ทำกรรม และผลของกรรมตามแนวของพระองค์ ดังนี้

๑. บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะ (๑) กรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ (๒) กรรม ที่เขาทำไว้ ในภายหลังเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ (๓) ในเวลาจะตาย เขามีมิจฉาทิฏฐิ

๒. บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะ (๑) กรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อน เป็นกรรมที่ให้ผลเป็นสุข (๒) กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข (๓) ในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฏฐิ

บุคคลจำพวกที่ ๓ และที่ ๔ ก็ทรงจำแนกโดยนัยเดียวกับบุคคล ๒ จำพวก แรก

ในตอนท้ายพระสูตร ตรัสสรุปว่า (๑) กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มี (๒) กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มี (๓) กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มี

(๔) กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มี

๖.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ทรงแสดงให้เห็นว่า คนทำกรรมชั่วมีผู้เข้าใจว่า ได้รับผลชั่วก็มี ได้รับผลดีก็มี และคนทำกรรมดีมีผู้เข้าใจว่า ได้รับผลดีก็มี ได้รับผลชั่วก็มี การที่เข้าใจเช่นนั้น เพราะไม่ได้พิจารณาให้เห็นผลกรรมตลอดสายนั่นเอง เช่น เห็นคนจำพวกที่ ๒ ฆ่าสัตว์ แล้วไปเกิดในสวรรค์ เข้าใจผิดว่า ไปเกิดในสวรรค์เพราะการฆ่าสัตว์ จึงคิดว่ากรรมชั่วไม่มี ความจริงกรรมชั่วมีแต่ยังไม่ให้ผล แต่กรรมดีที่เคยทำก่อนกรรมชั่วนั้นมาให้ผลก่อน จึงไปเกิดในสวรรค์ ในทางตรงกันข้ามกรรมดีก็เช่นกัน ฉะนั้น ในพระสูตรนี้จึงทรงสอนให้พิจารณากรรมและผลของกรรม รวมทั้งทิฏฐิของผู้ทำกรรมอย่างรอบคอบ

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

สฬายตนวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเรื่องอายตนะโดยละเอียดลึกซึ้งตามแนวกัมมัฏฐาน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสฬายตนวิภังคสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง มีทั้งภาคอุทเทสและภาคนิทเทส ในภาคนิทเทสทรงอธิบายขยายความแบบแก้อรรถ เหมือนในมหานิทานสูตร และสักกปัญหสูตร แห่งทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐)

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงสฬายตนวิภังค์ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงทรงยกหมวดธรรมต่อไปนี้ขึ้นตั้งเป็นอุทเทส คือ

๑.	อายตนะภายใน ๖	๒.	อายตนะภายนอก ๖
๓.	หมวดวิญญาณ ๖	๔.	หมวดผัสสะ ๖
๕.	มโนปวิจาร ๑๘	๖.	สัตตบท ๓๖
๗.	สติปัฏฐาน ๓		

ภาคนิทเทส

จากนั้นทรงยกหมวดธรรมแต่ละหมวดในภาคอุทเทสขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา แล้วทรงวิสัชนาแบบแก้อรรถ ซึ่งทำให้เกิดความกระจ่างชัดทุกประเด็น

๗.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้ มีชื่อพ้องกับพระสูตรที่ ๗ ของสฬายตนวรรค คือวรรคที่ ๕ ของเล่มนี้ แต่มีเนื้อหาสาระแตกต่างกัน ขอให้ศึกษาเปรียบเทียบกับพระสูตรนั้นด้วย จะช่วยให้เข้าใจเรื่องสฬายตนะดีขึ้นกว้างขวางขึ้น

๘. อุทเทสวิภังคสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

อุทเทสวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยอุทเทสและวิภังค์ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้

ภิกษุเหล่านั้นศึกษาอุทเทสและวิภังค์เกี่ยวกับการอบรมจิตมิให้ฟุ้งซ่านไม่ให้สะดุ้ง แต่ทรงแสดงเพียงอุทเทส ท่านพระมหากัจจานะแสดงวิภังค์จนจบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอุทเทสวิภังคสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง – ตอบเอง

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงอุทเทสและวิภังค์ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงยกอุทเทสขึ้นว่า ภิกษุพึงพิจารณาโดยวิธีที่ทำให้วิญญาณไม่ฟุ้งซ่านไปภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อทำได้อย่างนี้ เหตุเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ ก็จะไม่มีต่อไป ตรัสจบก็เสด็จเข้าที่ประทับ

ภาคนิทเทส (วิภังค์)

ภิกษุทั้งหลายจึงขอร้องให้ท่านพระมหากัจจานะแสดงวิภังค์แห่งอุทเทสนั้นต่อ ท่านขัดไม่ได้ จึงยอมแสดงโดยยกข้อความในอุทเทสที่ทรงแสดงไว้มาตั้งเป็นคำปุจฉาและอธิบายขยายความแต่ละข้อความอย่างละเอียด ข้อความที่ท่านยกขึ้นตั้งเป็น

คำปุจฉา มีดังนี้

๑. วิญญาณที่เรียกว่า ฟุ้งซ่านไปภายนอกเป็นอย่างไร

๒. วิญญาณที่เรียกว่า ไม่ฟุ้งซ่านไปภายนอกเป็นอย่างไร

๓. จิตที่เรียกว่า ตั้งมั่นอยู่ภายในเป็นอย่างไร

๔. จิตที่เรียกว่า ไม่ตั้งมั่นอยู่ภายในเป็นอย่างไร

๕. ความสะดุ้งเพราะยึดมั่นเป็นอย่างไร

๖. ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่นเป็นอย่างไร

เมื่อท่านพระมหากัจจานะแสดงจบ ภิกษุทั้งหลายกล่าวชมเชยภาษิตของท่านแล้วพากันไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลรายงานให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสชมเชยท่านพระมหากัจจานะว่าเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ถ้าพระองค์ทรงแสดงวิภังค์ของอุทเทสนั้น ก็ทรงแสดงอย่างที่ท่านพระมหากัจจานะนี้แหละ

๘.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ ก็เป็นอีกสูตรหนึ่งที่มีผู้แสดง ๒ ท่าน เพราะทรงประสงค์ให้ท่านพระมหากัจจานะแสดงต่อ เช่นเดียวกับพระสูตรที่ ๓ ในวรรคนี้

เนื้อหาของพระสูตรนี้ มีความสมบูรณ์ในตัว จึงอ่านเข้าใจได้ง่าย

๙. อรณวิภังคสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

อรณวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกธรรมที่ไม่มีกิเลส ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า อรณะ ที่แปลว่า ไม่มีกิเลสนั้น หมายถึงไม่มีกิเลสดังธุลี (อรโณติ อรโช นิกฺกิเลโส. ม.อุ.อ. ๓/๓๓๓/๑๙๘)

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติตามธรรมที่ไม่มีกิเลส เว้นธรรมที่มีกิเลส เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอรณวิภังคสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง มีอุทเทส และวิภังค์หรือนิทเทส

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงอรณวิภังค์ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงยกอุทเทสขึ้นว่า

๑. ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. มัชฌิมาปฏิปทาที่ไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

๓. รู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้ว ไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น

๔. พึงรู้การตัดสินความสุข ครั้นรู้แล้ว พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งความสุขภายใน

๕. ไม่พึงกล่าวคำในที่ลับหลัง ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า เมื่อไม่รีบร้อน จึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด ไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ (คำที่คนทั่วไปใช้พูดกัน)

ภาควิภังค์ (นิทเทส)

จากนั้น ทรงยกข้อความในอุทเทสมาตั้งเป็นคำปุจฉาและทรงอธิบายขยายความแบบแก้อรรถ เช่น

□เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า “ภิกษุไม่พึงประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในกาม ... และไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งอัตตกิลมถานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบ ด้วยประโยชน์” เพราะอาศัยอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ... □

๙.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายด้วยวิธีแก้อรรถอย่างเดียวกับหลายสูตรที่เคยอ้างมาแล้ว เช่น มหานิทานสูตร และสักกปัญหสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) จึงมีเนื้อความกะทัดรัดและชัดเจน ชวนอ่าน เข้าใจง่าย

อรรถกถาอธิบายเสริมความในข้อ ๓๒๖ ว่า ผู้ไม่กล่าวตำหนิคนพวกหนึ่ง ไม่กล่าวยกย่องคนพวกหนึ่ง มุ่งแสดงธรรมเท่านั้น มีท่านพระสุภูติเป็นตัวอย่าง คือ ท่านไม่กล่าวว่า คนนี้ไม่ปฏิบัติ ไม่น่ายินดี คนนี้มีศีล มีคุณธรรม มีความละอาย มีความประพฤติสมบูรณ์ แต่ท่านแสดงธรรมล้วน ๆ ว่าปฏิบัติผิดเป็นอย่างนี้ ปฏิบัติถูกเป็นอย่างนี้ เป็นต้น ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย

ผู้อยู่ด้วยธรรมที่ไม่มีกิเลส (อรณวิหาร) และเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ควรแก่ทักษิณา

(ม.อุ.อ. ๓/๓๒๖/๑๙๗,๓๓๓/๑๙๘)

๑๐. ธาตุวิภังคสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

ธาตุวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกธาตุ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

คำว่า ธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุ ๖ และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ

ผัสสายตนะ ๖ มโนปวิจาร ๑๘ และอธิษฐานธรรม ๔

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านปุกกุสาติผู้บวชอุทิศต่อพระองค์ แต่ไม่รู้จักและไม่เคยเห็นพระองค์ ขณะที่ท่านพักอยู่ที่ศาลาของช่างหม้อชื่อภัคควะ เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อโปรดท่านปุกกุสาติให้เข้าถึงธรรมตามอุปนิสัยของท่าน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของธาตุวิภังคสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง มีอุปมาอุปไมยประกอบ มีอุทเทสและวิภังค์หรือนิทเทสเหมือนพระสูตรก่อน ๆ

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านปุกกุสาติว่า พระองค์จะทรงแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อท่านทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงอุทเทสว่า บุรุษผู้มีธาตุ ๖ มีผัสสายตนะ ๖ มีมโนปวิจาร ๑๘ มีอธิษฐานธรรม ๔ บัณฑิตเรียกว่า มุนีผู้สงบ

ภาควิภังค์ (นิทเทส)

จากนั้น ทรงยกข้อความในอุทเทสขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา แล้วทรงอธิบายขยายความแต่ละข้อความโดยละเอียดแบบแก้อรรถ และทรงแนะนำให้ท่านปุกกุสาติจดจำไว้

๑๐.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต ดังนี้

๑. ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้ท่านปุกกุสาติ ได้ทราบว่า ผู้ที่แสดงธรรมนั้น คือพระสุคตศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงกราบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลขออภัยโทษที่เรียกพระองค์ด้วยวาทะว่า □ผู้มีอายุ□ เมื่อพระองค์ทรงยกโทษให้ จึงขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีบาตรและจีวร พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอุปสมบทให้ ท่านจึงไปเที่ยวแสวงหาบาตรและจีวร แต่ถูก

แม่โคขวิดตายเสียก่อน เมื่อภิกษุทั้งหลายเข้าไปทูลถามถึงคติภพของท่านพระองค์ ตรัสว่าท่านปุกกุสาติเป็นพระอนาคามี

อรรถกถาอธิบายว่า ท่านเป็นพระอนาคามีตายไปเกิดในอวิหาพรหมโลก และบรรลุอรหัตตผลทันทีที่เกิดในชั้นนั้น (ม.อุ.อ. ๓/๓๗๐/๒๒๑)

๒. ท่านปุกกุสาติเป็นพระราชาแห่งนครตักกสิลา และเป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ทราบข่าวเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคจากพระเจ้าพิมพิสารจึงออกบวชเป็นภิกษุอุทิศพระผู้มีพระภาค (ยังไม่ได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา) แต่พระผู้มีพระภาคก็ตรัสเรียกว่า □ภิกษุ□ เมื่อท่านฟังธรรมแล้วก็ขออุปสมบทอีก ข้อนี้ เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าการบวชเป็นภิกษุมีมานานแล้ว ท่านพระมหากัสสปเถระ ก็ออกบวชด้วยวิธีเดียวกันนี้

๑๑. สัจจวิภังคสูตร

๑๑.๑ ที่มาของชื่อ

สัจจวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกสัจจะ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๑๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี โดยทรงปรารภพระธรรมจักรที่ทรงแสดง ณ สถานที่นั้นให้เป็นเหตุ เพื่อทรงจำแนกสัจจะให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง แต่ทรงแสดงไว้โดยย่อเท่านั้น แล้วเสด็จเข้าไปยังที่ประทับ ท่านพระสารีบุตรจึงอธิบายขยายความให้ภิกษุทั้งหลายฟังโดยพิสดารต่อไป ที่ทรงแสดงโดยย่อ ก็เพราะทรงประสงค์จะชมเชยท่านพระสารีบุตรนั่นเอง พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสัจจวิภังคสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง – ตอบเอง

๑๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อว่า พระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระองค์ได้ประกาศไว้ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ

พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ คือ ทรงบอก

แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย ซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ อันได้แก่ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

อริยสัจ และทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายคบหาท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหา-โมคคัลลานะ เพราะสามารถแสดงอริยสัจ ๔ ได้โดยพิสดาร

ภาคนิทเทส

จากนั้น ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายหัวข้อธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อให้พิสดารต่อไป โดยยกคำในอุทเทสขึ้นเป็นคำปุจฉา แล้ววิสัชนาไปแต่ละคำ เช่น

ทุกขอริยสัจ เป็นอย่างไร คือ ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ ฯลฯ

ชาติ เป็นอย่างไร คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ฯลฯ

ชรา เป็นอย่างไร คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ฯลฯ

๑๑.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้ มีผู้แสดง ๒ ท่านเหมือนพระสูตรอื่น ๆ อีกหลายพระสูตรที่แนะนำมาแล้ว แต่ในที่นี้มีข้อที่แตกต่างออกไป คือ เมื่อทรงแสดงอุทเทสจบ ทรงแนะนำและทรงสรรเสริญท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหา-

โมคคัลลานะไว้ด้วย เท่ากับทรงแสดงพระประสงค์ให้ท่านพระสารีบุตรขยายความในส่วนของวิภังค์ต่อไป แล้วเสด็จลุกจากพุทธอาสน์เข้าสู่ที่ประทับ ท่านพระ

สารีบุตรจึงทำหน้าที่แสดงต่อ

๑๒. ทักขิณาวิภังคสูตร

๑๒.๑ ที่มาของชื่อ

ทักขิณาวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๑๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภการถวายทานของพระนางปชาบดีโคตมี พระมาตุจฉาของพระองค์ ซึ่งถวายผ้าใหม่คู่หนึ่งที่ทอเองแด่พระผู้มีพระภาคถึง ๓ ครั้ง แต่พระองค์ไม่ทรงรับ กลับรับสั่งให้ถวายสงฆ์ ท่านพระอานนท์กราบทูลอ้อนวอนให้ทรงรับ โดยให้เหตุผลว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมี มีอุปการะมาก คือ ทรงเคยทะนุถนอมเลี้ยงดู ให้พระองค์เสวยน้ำนม เมื่อพระชนนีสวรรคต พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีอุปการะมากที่ทำให้พระนางปชาบดีโคตมี มีศีลมีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระรัตนตรัยและหมดความสงสัยในอริยสัจ ๔ พระผู้มีพระภาค จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ

๑๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของทักขิณาวิภังคสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๑๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทาน ๒ ประเภท คือ (๑) ปาฏิปุคคลิกทาน (การถวายทานเจาะจงบุคคล) ๑๔ ประการ (๒) สังฆทาน (การถวายทาน

เจาะจงสงฆ์) ๗ ประการ ทรงยกย่องสังฆทานว่ามีผลมากกว่าปาฏิปุคคลิกทานทุกประเภท จากนั้นทรงแสดงความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา (ของทำบุญ) ๔ ประการ คือ

๑. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก(ผู้ให้) ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก(ผู้รับ)

๒. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก

๓. ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้ง ๒ ฝ่าย

๔. ทักษิณาที่บริสุทธิ์ทั้ง ๒ ฝ่าย

ในตอนท้ายพระสูตร ทรงแสดงอานิสงส์ของทักษิณาในรูปคาถาประพันธ์

๑๒.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงประเภทของทักษิณาทาน อานิสงส์ของทักษิณาทาน และความบริสุทธิ์แห่งทักษิณาทาน

มีข้อที่น่าสังเกตคือในตอนที่กล่าวถึงอานิสงส์ของสังฆทาน พระองค์ตรัสว่าในอนาคตกาล คนที่ถวายสังฆทานแก่โคตรภูภิกษุ (ผู้ที่เป็นพระแต่ชื่อ) ซึ่งมีแต่ผ้า

กาสาวะพันคอ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมชั่ว ก็ยังได้รับอานิสงส์มากว่าปาฏิปุคคลิกทานทุกประเภท ซึ่งรวมถึงประเภทที่ ๑ คือการถวายทานแก่พระพุทธเจ้าด้วย เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดในเรื่องนี้ พระองค์จึงทรงแสดงความบริสุทธิ์แห่งทักษิณาไว้

ด้วย หมายความว่า ทานที่จะมีผลมากจริง ๆ นั้น จะต้องพิจารณาด้วยว่าผู้ให้กับผู้รับบริสุทธิ์หรือไม่ ถ้าบริสุทธิ์ทั้ง ๒ ฝ่ายก็มีผลมาก ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่บริสุทธิ์ก็มีผลลดหลั่นลงมา ในตอนท้ายคาถา พระองค์ตรัสว่า การถวายทานแก่ผู้สิ้นราคะเลิศกว่าอามิสทานทั้งหลาย

๕. สฬายตนวรรค

สฬายตนวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอายตนะ ๖ ประการ ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร แต่ละสูตรมีสาระสำคัญ ดังนี้

๑. อนาถปิณฑิโกวาทสูตร

๑.๑ ที่มาของชื่อ

อนาถปิณฑิโกวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการให้โอวาทแก่อนาถ-

บิณฑิกเศรษฐี ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลผู้รับฟังโอวาท ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตร

๑.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้กำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้าน ในกรุงสาวัตถี ตามที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีอาราธนา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอนาถปิณฑิโกวาทสูตรเป็นบรรยายโวหาร

๑.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระสารีบุตรทราบว่าอนาถบิณฑิกเศรษฐีป่วยหนัก จึงไปแสดงธรรมให้ฟัง มีใจความว่า อย่ายึดมั่นอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ ธาตุ ๖ ขันธ์ ๕ อรูปฌาน ๔ โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ ๖

อนาถบิณฑิกเศรษฐีฟังธรรมแล้ว ได้ร้องไห้น้ำตาไหล เพราะท่านได้รับใช้ใกล้ชิดพระผู้มีพระภาค และพระสงฆ์มานาน แต่ยังไม่เคยฟังธรรมบรรยายเช่นนี้มาก่อน เมื่อทราบจากพระเถระว่าธรรมเหล่านี้แสดงแก่บรรพชิต ไม่แสดงแก่คฤหัสถ์ ท่านเศรษฐีจึงขอร้องให้แสดงแก่คฤหัสถ์ด้วย

เมื่อพระเถระกลับไป อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ถึงแก่กรรมไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต

๑.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมในการบรรยายธรรมแก่ผู้ป่วยซึ่งกำลังจะเสียชีวิต ธรรมเนียมนี้มีปรากฏในหลายสูตรของวรรคนี้ และยังปรากฏในที่อื่นอีก ส่วนมากสอนให้พิจารณาอายตนะ ๖ เป็นหลัก

๒. ฉันโนวาทสูตร

๒.๑ ที่มาของชื่อ

ฉันโนวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการให้โอวาทแก่พระฉันนะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้รับฟังโอวาทซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรนี้ พระฉันนะรูปนี้เป็นคนละรูปกับพระฉันนะที่นำม้ากัณฐกะส่งเสด็จเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ (ม.อุ.อ. ๓/๓๘๙/๒๓๙, สํ.สฬา.อ. ๓/๘๗/๒๐)

๒.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่ท่านพระฉันนะซึ่งนอนอาพาธอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เพื่อตักเตือนมิให้ท่านฆ่าตัวตาย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท

อัตถุปปัตติกะ

๒.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของฉันโนวาทสูตรเป็นแบบสนทนาธรรม

๒.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระฉันนะอาพาธหนักคิดจะฆ่าตัวตาย ท่านพระสารีบุตรและท่านพระ

จุนทะ เข้าไปเยี่ยมและสนทนาธรรมเพื่อไม่ให้ท่านฆ่าตัวตาย โดยให้พิจารณาว่า อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางวิญญาณ ๖ ไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา แต่เมื่อพระเถระทั้งสองกลับไปท่านพระฉันนะก็ฆ่าตัวตาย

๒.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีปรากฏในที่อื่นอีก คือ ในฉันนวรรค ทุติยปัณณาสก์ สฬายตน-สังยุต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ โดยตั้งชื่อพระสูตรในที่นั้นว่า □ฉันนสูตร□ แต่ในที่นี้ตั้งชื่อว่า □ฉันโนวาทสูตร□ มีเนื้อหาตรงกันทั้ง ๒ แห่ง

อนึ่ง มีข้อที่น่าสังเกตคือ หลังจากการฆ่าตัวตายของท่านพระฉันนะ มีผู้เข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ท่านพระฉันนะมีคติภพอย่างไร พระองค์ตรัสตอบว่า ท่านพระฉันนะเป็นอรหันต์ ในเรื่องนี้อาจมีผู้เข้าใจว่า พระอรหันต์ฆ่าตัวตาย

อรรถกถาอธิบายว่า ในขณะใกล้ตายนั้น ได้มีคตินิมิตปรากฏขึ้นแก่ท่าน ทำให้ท่านรู้ว่าตนยังเป็นปุถุชน จึงเกิดความสลดใจแล้วกำหนดวิปัสสนา พิจารณาสังขารด้วยปัญญาจนบรรลุอรหัตตผลพร้อมกับการดับจิต (ม.อุ.อ. ๓/๓๙๕/๒๓๘, สำ.สฬา.อ. ๓/๘๗/๒๒)

๓. ปุณโณวาทสูตร

๓.๑ ที่มาของชื่อ

ปุณโณวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระปุณณะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้รับฟังโอวาทซึ่งเป็นเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้

๓.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระปุณณะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ตามที่ท่านทูลขอให้ทรงแสดงโดยย่อเพื่อหลีกออกไปอยู่คนเดียว เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชฌาสยะ

๓.๓ รูปแบบของสูตร

รูปแบบของปุณโณวาทสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถาม - ตอบ

๓.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ผู้เพลิดเพลินอายตนะภายนอก ๖ ที่พึงรู้แจ้งทางอายตนะภายใน ๖ ย่อมเกิดทุกข์ ผู้ไม่เพลิดเพลินจึงจะไม่เกิดทุกข์

เมื่อทรงแสดงจบแล้วตรัสถามท่านพระปุณณะว่า จะไปอยู่ที่ไหน ท่านทูลตอบว่า จะไปอยู่ที่สุนาปรันตชนบท ตรัสถามว่า ชาวสุนาปรันตชนบทดุร้าย หยาบคายนัก ถ้าถูกด่าว่าบริภาษจะทำอย่างไร

เมื่อท่านพระปุณณะทูลตอบจบลง พระองค์จึงตรัสชมว่า ท่านพระปุณณะมีความข่มใจและความสงบใจ จักสามารถอยู่ในสุนาปรันตชนบทได้

๓.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ มีปรากฏในที่อื่นอีก คือ ในฉันนวรรค ทุติยปัณณาสก์ สฬายตน- สังยุต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ โดยตั้งชื่อพระสูตรในที่นั้นว่า □ปุณณสูตร□ แต่มีเนื้อหาตรงกันทั้ง ๒ แห่ง

๔. นันทโกวาทสูตร

๔.๑ ที่มาของชื่อ

นันทโกวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยโอวาทของพระนันทกะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อให้โอวาทซึ่งเป็นสาระของพระสูตร

๔.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ ท่านพระนันทกะแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลายตามรับสั่งของพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๔.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของนันทโกวาทสูตร เป็นการสนทนาธรรมแบบถาม - ตอบ

๔.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ท่านพระนันทกะให้โอวาทแก่ภิกษุณีทั้งหลายโดยถามนำให้ภิกษุณีตอบพร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ถามด้วย กล่าวโดยสรุปท่านสอนให้พิจารณาอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในตอนท้ายกล่าวถึงโพชฌงค์ ๗ ประการว่า ถ้าเจริญให้มากแล้ว จะทำให้สิ้นอาสวะ

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระนันทกะแสดงถึง ๒ ครั้ง โดยครั้งที่ ๑ ตรัสชมเชยว่า ภิกษุณีฟังแล้วมีใจยินดีทั้งที่ยังมีความดำริไม่บริบูรณ์ เหมือนดวงจันทร์ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ครั้งที่ ๒ ตรัสชมเชยว่า ภิกษุณีมีใจยินดีและมีความดำริบริบูรณ์ เหมือนดวงจันทร์ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ ภิกษุณีที่ได้คุณธรรมขั้นต่ำสุด เป็นถึงพระโสดาบัน

๔.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ แสดงให้เห็นธรรมเนียมการให้โอวาทแก่ภิกษุณีในสมัยพุทธกาล ว่าเมื่อถึงวาระ ภิกษุต้องไปให้โอวาทแก่ภิกษุณี ท่านพระนันทกะเป็นพระอรหันต์ แต่ไม่ต้องการให้โอวาทตามวาระ เพราะท่านระลึกชาติได้ว่าในอดีตชาติท่านเป็นพระราชาในชมพูทวีป ภิกษุณีเหล่านั้นเคยเป็นนางสนมของท่าน ท่านเกรงจะถูกภิกษุรูปอื่นผู้ระลึกชาติได้ติเตียนว่าไม่ยอมสละนางสนม จึงไม่อยากไปให้โอวาทภิกษุณีเหล่านั้น (ม.อุ.อ. ๓/๓๙๘/๒๔๕)

๕. ราหุโลวาทสูตร

๕.๑ ที่มาของชื่อ

ราหุโลวาทสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุล ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้รับฟังโอวาทซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตร

๕.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระราหุล ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี เพราะทรงพิจารณา

เห็นว่า ธรรมเครื่องบ่มวิมุตติของท่านพระราหุลแก่กล้าแล้ว ควรแสดงธรรมชั้นสูงขึ้นไป เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๕.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของราหุโลวาทสูตรเป็นการสนทนาแบบถาม – ตอบ

๕.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระราหุลถือผ้านิสีทนะ ตามเสด็จเข้าไปในป่าอันธวัน ใกล้กรุงสาวัตถี เพื่อทรงพักผ่อนกลางวัน ณ ที่นั้น พระองค์ได้ทรงสนทนาธรรมกับท่านพระราหุล โดยทรงอธิบายอายตนะภายในจับคู่กัน อายตนะภายนอก และธรรมที่เกี่ยวข้องเป็นชุด ๆ รวม ๖ ชุด มีใจความดังนี้

ชุดที่ ๑

- จักขุ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดาจึงไม่ควรถือว่าเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา
- รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา
- จักขุวิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่า นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา
- แม้เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่า นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

ชุดที่ ๒ – ๖ คือ ทรงจำแนกอายตนะภายในจับคู่กับอายตนะภายนอกอีก ๕ คู่พร้อมด้วยวิญญาณ ผัสสะ และธรรมที่เกิดจากผัสสะนั้น ๆ ในทำนองเดียวกับชุดที่ ๑

ในตอนท้ายของพระสูตร ตรัสสรุปไว้ว่า อริยสาวกผู้ได้สดับ และเห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนัดในสิ่งเหล่านี้ เมื่อเบื่อหน่ายคลายกำหนัด จึงหลุดพ้นและรู้ชัดว่า ตนได้หลุดพ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

เมื่อจบการสนทนา ท่านพระราหุลได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๕.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงอบรมท่านพระราหุลตามลำดับขั้นแห่งพัฒนาการทางสติปัญญา หรืออุปนิสัยของท่าน เริ่มตั้งแต่ท่านออกบรรพชาใหม่ ๆ

เรื่อยมา จนถึงครั้งนี้ ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย คือท่านได้บรรลุอรหัตตผล ซึ่งถือว่าอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

พระสูตรต่าง ๆ ที่ทรงแสดงแก่ท่านพระราหุล มีอะไรบ้าง ขอให้อ่านในบทนำของมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

๖. ฉฉักกสูตร

๖.๑ ที่มาของชื่อ

ฉฉักกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๖.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์

ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๖.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของฉฉักกสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง – ตอบเองมีทั้งภาค

อุทเทสและนิทเทส

๖.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

ภาคอุทเทส

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงธรรม ๖

ประการ ๖ หมวด ซึ่งมีความงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดสมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด เป็นอุทเทสดังนี้ คือ

หมวดที่ ๑ อายตนะภายใน ๖

หมวดที่ ๒ อายตนะภายนอก ๖

หมวดที่ ๓ วิญญาณ ๖

หมวดที่ ๔ ผัสสะ ๖

หมวดที่ ๕ เวทนา ๖

หมวดที่ ๖ ตัณหา ๖

ภาคนิทเทส

จากนั้นทรงอธิบายกระบวนการเกิดของธรรมแต่ละหมวดและให้พิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดยทรงยกธรรมแต่ละหมวดขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉาแล้วทรงวิสัชนาจำแนกโดยละเอียด แบบแก้อรรถ

๖.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกต คือ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าพระองค์จะทรงแสดงธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด ให้มีความงามในเบื้องต้น มีความงามใน

ท่ามกลาง มีความงามในที่สุด สมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะนั้น ขอให้พิจารณาว่างามอย่างไร

แต่ต้องงามแน่ ๆ เพราะการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป สิ้นอาสวะ

๗. สฬายตนวิภังคสูตร

๗.๑ ที่มาของชื่อ

สฬายตนวิภังคสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๗.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์

ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญ เหตุเกิดของ

พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๗.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของสฬายตนวิภังคสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง - ตอบเอง

๗.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงธรรมเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงว่า

ผู้ไม่รู้เห็นอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖

เวทนาที่เกิดจากสัมผัส ๖ ย่อมยินดี หมกมุ่น ลุ่มหลง เห็นเป็นคุณ ฉะนั้น

อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ ตัณหา ความกระวนกระวาย ความเดือดร้อน ความเร่าร้อน จึงเจริญขึ้น เขาจึงเสวยทุกข์ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง ส่วนผู้รู้เห็นมีนัยตรงกันข้าม

ทรงอธิบายต่อไปว่า สำหรับผู้รู้เห็นตามความเป็นจริง อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมเจริญขึ้น ธรรมเหล่าอื่น คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ก็เจริญเต็มที่ด้วย สมถะและวิปัสสนาของเขาย่อมเคียงคู่กันไป จนสามารถกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้(ขันธ์ ๕) ละธรรมที่ควรละ (อวิชชาและภวตัณหา) เจริญธรรมที่ควรเจริญ(สมถะและวิปัสสนา) ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง(วิชชาและวิมุตติ)

๗.๕ ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตดังนี้

๑. ชื่อพระสูตรนี้พ้องกับพระสูตรที่ ๗ ในวรรคที่ ๔ ของเล่มนี้ แต่มีเนื้อหาและวิธีแสดงต่างกัน ในวรรคที่ ๔ ทรงประมวลพระสูตรที่ว่าด้วยการจำแนกธรรมตามอุทเทสที่ยกขึ้นตั้งไว้ อันได้แก่ อุทเทส และสฬายตนวิภังค์ แต่ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะสอนธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ประการที่

สำคัญแก่ภิกษุทั้งหลาย คำว่า □ธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ประการที่สำคัญ□ แปลมาจากคำบาลีว่า มหาสฬายตนิกะ ชื่อพระสูตรจึงควรเป็น

มหาสฬายตนิกสูตร ตามที่ปรากฏในอรรถกถา (ม.อุ.อ. ๓/๔๒๘/๒๕๓)

๒. เนื้อหาของพระสูตรนี้ชัดเจนสมบูรณ์มาก ทรงอธิบายแบบบรรยายตามลำดับองค์ธรรมแห่งอายตนะ ๖ จนถึงมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น จึงเปลี่ยนวิธีเป็นบรรยายแบบถามเอง – ตอบเอง คือทรงตั้งเป็นอุทเทส แล้วทรงยกคำในอุทเทสขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา และทรงวิสัชนาแบบแก้อรรถเหมือนหลายสูตรที่ผ่านมา ทำให้พระสูตรนี้น่าอ่านมาก

๘. นครวินเทยยสูตร

๘.๑ ที่มาของชื่อ

นครวินเทยยสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์และคหบดีชาวบ้าน

นครวินทะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อกลุ่มบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร

๘.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ แคว้นโกศล ซึ่งพากันมาเฝ้าพระองค์เมื่อทราบว่าเสด็จมาที่หมู่บ้านนั้น โดยทรงประสงค์ให้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสมณพราหมณ์ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา กับสมณพราหมณ์ที่ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๘.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของนครวินเทยยสูตร เป็นบรรยายโวหารแบบถามเอง – ตอบเอง

๘.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถ้ามีอัญเดียรถีย์ปริพาชกถามถึงสมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ให้ตอบว่า สมณพราหมณ์ผู้ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา คือ ผู้ยังมีความกำหนัด ความขัดเคือง และความลุ่มหลงในอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เพราะยังมีความประพฤติเสมอกับชาวบ้าน ส่วนสมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา คือ ผู้ไม่มีความกำหนัดเป็นต้น เพราะมีความประพฤติสูงกว่า

ถ้าอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นถามถึงปฏิปทาของผู้ไม่มีความกำหนัดเป็นต้น ให้ตอบว่า ท่านเหล่านั้นชอบใช้สอยเสนาสนะอันสงัด ซึ่งเป็นที่ที่อายตนะภายในและอายตนะภายนอกไม่สามารถทำให้เกิดความยินดี

๘.๕ ข้อสังเกต

การที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และผู้ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา น่าจะทรงประสงค์ให้ตรงกับความคิดของพราหมณ์และคหบดีบางพวก คือ พวกพราหมณ์และคหบดีบางพวกแสดงอาการไม่เคารพพระองค์ จึงตรัสเรื่องนี้ ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้ ทำให้

พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ แสดงตนเป็นอุบาสก ตลอดชีวิต

๙. ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร

๙.๑ ที่มาของชื่อ

ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร

๙.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระสารีบุตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภวิหารธรรมที่ทำให้พระเถระมีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชฌาสยะ

๙.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร เป็นแบบบรรยายโวหาร

๙.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ภิกษุผู้ต้องการอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมนั้น ต้องพิจารณาว่า ขณะกลับจากบิณฑบาต มีอกุศลธรรมที่อาศัยอายตนะภายในเกิดขึ้นแก่ตนหรือไม่ ถ้ามีให้พยายามละเสีย ถ้าไม่มี ให้ยินดีศึกษาในกุศลธรรมต่อไป

นอกจากนี้ ผู้อยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมควรพิจารณาว่ากามคุณ ๕ นิวรณ์ ๕ และอุปาทานขันธ์ ๕ ละได้แล้วหรือยัง สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ สมถะและวิปัสสนา ได้เจริญหรือยัง วิชชาและวิมุตติได้ทำให้แจ้งหรือยัง แล้วได้ตรัสสรุปว่า ในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ผู้พิจารณาเช่นนี้ จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ได้

๙.๕ ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยปรารภสุญญตา-วิหารธรรมที่ทำให้ท่านพระสารีบุตรมีอินทรีย์ผ่องใสเป็นเหตุ ตรัสเทศนาเรื่องผู้ทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ มีปัญหาว่า ผู้อยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม กับผู้ทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์เกี่ยวข้องกันอย่างไร

สุญญตาวิหารธรรมที่ทำให้ท่านพระสารีบุตร มีอินทรีย์ผ่องใส คือท่านเข้าสุญญตผลสมาบัติอยู่เป็นปกติ วันนั้นก่อนเข้าเฝ้า ท่านก็เข้าสมาบัติอยู่ เมื่อออกจากสมาบัตินั้นแล้วจึงมาเฝ้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอธิบายว่า ถ้าภิกษุขณะเข้าไปบิณฑบาต ปฏิบัติตนตามหลักสุญญตาวิหารธรรมไปด้วย ก็จะทำบิณฑบาตนั้นให้บริสุทธิ์ไปด้วย

ควรอ่านรายละเอียดการฝึกสุญญตาวิหารธรรมในจูฬสุญญตสูตร และมหา-สุญญตสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่ ๑-๒ ของสุญญตวรรค ในเล่มนี้ประกอบด้วย

๑๐. อินทริยภาวนาสูตร

๑๐.๑ ที่มาของชื่อ

อินทริยภาวนาสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยการอบรมอินทรีย์ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร

๑๐.๒ ที่มาของพระสูตร

พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อุตตรมาณพ ผู้เป็นศิษย์ของ

ปาราสิริยพราหมณ์ที่เข้าเฝ้าพระองค์ ขณะประทับอยู่ ณ เวฬุวัน ในกัชชังคลานิคม โดยทรงปรารภคำกราบทูลของอุตตรมาณพเรื่องการเจริญอินทรีย์ของปาราสิริย-พราหมณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ

๑๐.๓ รูปแบบของพระสูตร

รูปแบบของอินทริยภาวนาสูตรเป็นบรรยายโวหารแบบถาม - ตอบ และ

ถามเอง-ตอบเอง

๑๐.๔ ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคตรัสถามอุตตรมาณพว่า ปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทรีย์แก่สาวกหรือไม่ เมื่ออุตตรมาณพทูลตอบว่า แสดง คือแสดงว่า อย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู จึงตรัสว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น ผู้เจริญอินทรีย์ตามคำสอนของปาราสิริยพราหมณ์ จักเป็นคนตาบอด หูหนวก

อุตตรมาณพนั่งก้มหน้านิ่งหมดปัญญาจะแก้ไข พระองค์จึงรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาแล้วทรงแสดงเรื่องการเจริญอินทรีย์ตามหลักคำสอนของพระองค์ มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ภิกษุเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้แจ้งธรรมารมณ์แล้ว ความชอบใจหรือไม่ชอบใจเกิดขึ้น ก็รู้ชัดว่าเกิดจากเหตุปัจจัย จึงมีอุเบกขา (วางเฉย) จนความชอบใจและไม่ชอบใจเหล่านั้นดับไป

๒. พระเสขะผู้ปฏิบัติตามวิธีในข้อ ๑ นั้น ย่อมเบื่อหน่าย รังเกียจความชอบใจและไม่ชอบใจนั้น

๓. เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมสามารถกำหนดรู้ว่าสิ่งไหนปฏิกูล สิ่งไหนไม่ปฏิกูลเป็นต้น แล้วมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะก็จะชื่อว่าเป็นพระอริยะผู้อบรมอินทรีย์แล้ว

๑๐.๕ ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหาและลีลาการแสดงของพระผู้มีพระภาค จึงเป็นพระสูตรที่น่าศึกษาอย่างยิ่งพระสูตรหนึ่ง

คำว่า เวฬุวัน ซึ่งเป็นสถานที่เกิดของพระสูตรนี้ ชวนให้สงสัยว่า อยู่ที่ไหน เพราะคำนี้พ้องกับ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ซึ่งเป็นพระอารามแห่งแรกของพระพุทธศาสนา ในเรื่องนี้มีหลักฐานแสดงไว้ดังนี้

คำว่า เวฬุวัน นี้ อรรถกถาใช้ว่า สุเวฬุวัน อธิบายว่าเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ราวป่าที่เต็มไปด้วยต้นสุเวฬุ จึงเรียกว่า สุเวฬุวัน (ม.อุ.อ. ๓/๔๕๓/๒๕๖)

เวฬุวัน หรือ สุเวฬุวัน นี้อยู่ที่นิคมแห่งหนึ่งชื่อว่า กัชชังคลา หรือ คชังคลา ซึ่งตั้งอยู่ที่พรมแดนด้านทิศตะวันตกของมัชฌิมประเทศ จากนิคมนี้ไปเป็นหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อมหาสาลา อยู่ในเขตปัจจันตชนบท (วิ.ม. ๕/๒๕๙/๒๔, ม. อุ.ฏีกา

๔/๕๓/๕๒๒) จึงขอเสนอ เพื่อเป็นความรู้ทางภูมิศาสตร์สมัยพุทธกาลไว้ ณ ที่นี้

เมื่อมองภาพรวมของมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์แล้ว จะพบว่าพระสูตรแต่ละสูตรมีความยาวขนาดปานกลางอันเป็นเอกลักษณ์ของมัชฌิมนิกาย เนื้อหาของพระสูตรแต่ละสูตรมีความสมบูรณ์ในตัว จึงมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เนื้อหาที่กล่าวถึงมีทั้งที่เป็นหลักธรรม บุคคลและสถานที่ โดยเฉพาะหลักธรรมนับว่ามีความลึกซึ้งไม่แพ้พระสูตรในพระไตรปิฎกเล่มอื่น เช่น เรื่อง

ทิฏฐิ ๖๒ ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตรแห่งสีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ นั้น ในเล่มนี้ทรงวิเคราะห์ไว้อย่างลึกซึ้งในปัญจัตตยสูตร เรื่องผลกรรมซึ่งเป็นเรื่อง

อจินไตย(ไม่ควรคิด) ก็มีทรงจำแนกไว้อย่างลึกซึ้งยิ่งนัก ในจูฬกัมมวิภังคสูตร และมหากัมมวิภังคสูตร

จึงขอเชิญอ่านรายละเอียดต่อไป.